

অকণিৰ মহাভাৰত

নন্দ চান্দুজুৱা
৩০৩৮৭

৬৬)

শ্ৰীচক্ৰেশ্বৰ শৰ্মা

পৰিবেশক :

নগেন্দ্ৰ লাইব্ৰেৰী

কোকৰাঝাৰ, অসম।

প্ৰকাশক :

শ্ৰীকালীপ্ৰসাদ দেৱ শৰ্ম্মা

কোকৰাঝাৰ : অসম ।

১ম প্ৰকাশ ১৯৭২

দাম—১'৫০ পইচা

ছপা কৰোতা

নিউ শশী প্ৰেছ

শ্ৰীঅশোক কুমাৰ ঘোষ

১৬, হেমেন্দ্ৰ সেন ষ্ট্ৰীট,

কলিকতা-৬

পাতনি

মহাভাৰত ভাৰতবৰ্ষৰ অমূল্য গ্ৰন্থ । এই গ্ৰন্থৰ সূচনা কৰিছিল মহামুনি ব্যাসদেৱে । সেই পুথিৰ আলমলৈ সকলো ভাষাত নানা জনে নানামতে পুথি ৰচনা কৰিছে । এই পুথিসমূহ পঢ় আৰু পঢ় আকাৰত দেখিবলৈ পোৱা যায় । এই কাব্যৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ কাব্য ৰামায়ণ আৰু মহাভাৰত । মহাভাৰতত সত্য, ত্ৰেতা ও দ্বাপৰ এই তিনি যুগৰ ইতিবৃত্তৰ কাহিনীৰে ভৰপূৰ । এই কাহিনী সমূহ গঢ় বা সাধুকথা আকাৰত অসমীয়া ভাষাত আজিলৈকে খুব কমহে পুথি দেখিবলৈ পোৱা যায় । শিশু সকলৰ মনোগ্ৰাহী কৰিবলৈ আৰু ধৰ্ম পুথিৰ সাধুকথা সমূহ ছুটি আকাৰত পঢ়িবলৈ সুবিধাৰ্থে অকণিৰ মহাভাৰত ৰচনাৰ মুখ্য উদ্দেশ্য ।

দেশৰ ভবিষ্যত মঙ্গলকামী অকণি সকলৰ উপকাৰৰ আশা আকাঙ্ক্ষাৰে এই পুথি লিখিবলৈ চেষ্টা চলোৱা হৈছে । ই সুধী সমাজ ও শিশু সমাজৰ উপকাৰত লাগিলে লিখকৰ সকলো চেষ্টা সফল হ'ব ।

কিতাপখনি হাতে লিখা অৱস্থাত কোকৰাঝাৰ, কলেজৰ অধ্যাপক শ্ৰদ্ধেয় শ্ৰীবাণী কুমাৰ দত্ত দেৱে অমূল্য সময় নষ্ট কৰি চুকু ফুৰাই চাই দিয়াত তেখেতলৈ শলাগ ললোঁ ।

পুঢ়ৱৈ সমাজলৈ মতামতৰ ভাৰ অৰ্পন কৰা হ'ল ।

লিখক ।

ইয়াত আছে

‘মহাভাৰত’ ১৮ পৰ্বৰ সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ। গল্প আকাৰত লিখা পৰ্ব সমূহ যথা—

বিষয়	পৃষ্ঠা
১। আদি পৰ্ব	১
২। সভা পৰ্ব	১৩
৩। বনপৰ্ব	১৯
৪। বিৰাট পৰ্ব	২৬
৫। উত্তোগ পৰ্ব	৩১
৬। ভীষ্ম পৰ্ব	৩৩
৭। দ্রোণ পৰ্ব	৩৮
৮। কৰ্ণ পৰ্ব	৪২
৯। শল্য পৰ্ব	৪৪
১০। গদা পৰ্ব	৪৬
১১। সৌপ্তিক পৰ্ব	৫০
১২। ঐষিক পৰ্ব	৫২
১৩। দ্রৌ পৰ্ব	৫৪
১৪। শান্তি পৰ্ব	৫৭
১৫। অশ্বমেধ পৰ্ব	৬০
১৬। আশ্রমিক পৰ্ব	৬৮
১৭। মুষল পৰ্ব	৭১
১৮। স্বৰ্গাৰোহণ পৰ্ব	৭৫

মহাভাৰত

হস্তিনাপুৰৰ ৰজা আছিল শান্তনু। তেওঁ ধান্মিক, কপবান আৰু গুণবান ৰজা আছিল। প্ৰজাহিতকৰ ৰজা বুলি তেওঁৰ যশ বিয়পি পৰিছিল। এদিনাখন তেওঁ গঙ্গা নদীৰ পাৰত ফুৰি ফুৰোঁতে এগৰাকী পৰমা সুন্দৰী নাৰীক দেখা পালে। কপত মুগ্ধ হৈ তেওঁ তেওঁক বিবাহ কৰিবলৈ প্ৰস্তাব কৰিলে।

তেতিয়া সুন্দৰী ৰমনীজনীয়ে ৰজাক কলে, মহাৰাজ! মোৰ এটা চৰ্ত ৰক্ষা কৰিবলৈ যদি সন্মত হয়, তেনেহলে মই আপোনাৰ কথাৰ সন্মতি দিব পাৰিম। তেতিয়া ৰজাই তেওঁৰ কি চৰ্ত জানিব বিচৰাত নাৰীজনীয়ে কলে যে মই যি কাম কৰোঁ তাত আপুনি বাধা দিব নোৱাৰিব। বাধা দিলে বা কোনো গালি শপনি দিলে

মই আপোনাক ত্যাগ কৰিম। বজাই তেওঁৰ পণ বক্ষা কৰিব বুলি মান্তি হ'ল। বজাই তেওঁক বিয়া কৰাই ৰাজধানীলৈ ওভতি আহিল। এই কন্যা গৰাকীয়েই স্বয়ং গঙ্গা।

বজাই গঙ্গাৰ সৈতে নানা তৰহৰ স্মৃতি মজি দিন কটাবলৈ ধৰিলে। কালক্ৰমত তেওঁৰ গৰ্ভত এটি পুত্ৰ সন্তান উপজিল। কিন্তু গঙ্গাই সেই নৱজাত শিশুটিক নদীৰ পানীত পেলাই দিলে। বজাই আগৰ কথামতে কোনো হকা-বাধা নকৰিলে। এনেকৈ গঙ্গাই এটা এটাকৈ সাতটা সন্তানক নদীৰ পানীত বিসৰ্জন দিলে। বজাই প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ নকৰি মনে মনে থাকিল। ইয়াৰ পিচত গঙ্গাৰ গৰ্ভত অষ্টম পুত্ৰ ওপজিল। এইবাবো আগৰ দৰে শিশুটিক পানীত বিসৰ্জন দিবলৈ ওলোৱাত বজাই তাৰ কাৰণ জানিবলৈ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰিলে। তেতিয়া জাহ্নবী বা গঙ্গা-দেৱীয়ে বজাক প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ কৰাৰ কথা কৈ সন্তানটিক এৰি তেওঁ বিদায় ললে। শান্তনুৰ এই অষ্টম পুত্ৰৰ নাম “মহাভাৰতৰ শ্ৰেষ্ঠতম চৰিত্ৰৰ দেৱত।” গঙ্গা গুচি যোৱাৰ পিচত বজাই পুত্ৰক লালন-পালন কৰিবলৈ ধৰিলে। যথাসময়ত তেওঁক যুৱৰাজৰ অভিষেক কৰালে।

গঙ্গাৰ শোকত বজাৰ মনত মহা দুখ। তেওঁ যুগয়া কৰিবলৈ গঙ্গানদীৰ পাৰলৈ গ'ল। হঠাৎ এটি স্মৃতি তেওঁৰ নাকত লাগিল। ইফালে সিফালে বিচাৰি চোৱাত এজনী অপৰূপা স্নানকাৰী কন্যা দেখিবলৈ পালে। তেওঁ কন্যাৰ ওচৰলৈ গ'ল। এই কন্যা মাছমৰীয়াৰ। মাছমৰীয়াই বজাক দেখি প্ৰণাম

জনাৰে। তেতিয়া বজাই তেওঁক কন্যাজনী দান কৰিবলৈ অনুৰোধ জনালে। মাছৰ ব্যৱসায়ীয়ে বজাৰ কথাত সৌভাগ্য উদয় হোৱা বুলি ভাবিলে। তেওঁ বজাক কলে, মহাৰাজ! যদি আপুনি অভয় দিয়ে তেনেহলে মই এটা পণ বা চৰ্তৰ কথা আপোনাক কব খোঁজে। বজাই নিৰ্ভয়ে কবলৈ দিয়াত তেওঁ কলে, মহাৰাজ! আপুনি যদি প্ৰতিজ্ঞা কৰি মোৰ কন্যাটিক ধৰ্মপত্নী কৰিবলৈ সন্মত হয় তেতিয়াহলে এই কন্যাক মই আপোনাক দান কৰিম।

তেতিয়া বজাই তাইক ধৰ্মপত্নী কৰিব বুলি শপত খালে। তেতিয়া মাছ মৰীয়াই কলে, মহাৰাজ! আক এটা পণ কৰক যাতে মোৰ কন্যাৰ গৰ্ভত জন্মা পুত্ৰক আপুনি সিংহাসনত বহুৱায়। তেতিয়া বজাই কলে, ই অসম্ভৱ। মোৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ দেৱত থাকোঁতেই মই কেনেকৈ তেওঁৰ গৰ্ভস্থ পুত্ৰক সিংহাসন দান কৰিম। তেতিয়া মাছমৰীয়াই কলে, যদি এই পণ আপুনি কৰিব নোৱাৰে, তেনেহলে মই কেনেকৈ কন্যাদান কৰিম? ই হবই নোৱাৰে।

বজা বিফল মনোৰথেৰে ৰাজধানীলৈ উলটিল। তেওঁৰ মুখত শোকৰ চিন দেখি দেৱতে কলে, পিতা! আপোনাৰ মুখ মলিন কিয়? কোনোৱাই কিবা কৰ্কশ কথা কৈছে নে কি? দেৱতে জানিবলৈ ইচ্ছা কৰাত তেওঁ মাছমৰীয়াৰ পণ আৰু কন্যা দান আদি সকলো কথা বিবৰি কলে। পুতেকে হাঁহি মুখে পিতাকক চিন্তা কৰিবলৈ বাধা দি তেওঁ মাছমৰীয়াৰ ঘৰলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

দেবব্ৰত তেওঁৰ ওচৰলৈ গৈ পিতাকে পণ বাখিব বুলি প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে। পিতাকৰ ঔষসজাত সন্তানক বজা পাতিবলৈ তেওঁ সন্মত হ'ল। তেওঁ তেতিয়া দেবব্ৰতৰ সন্তান হলে বাজ্য দাবী কৰিলে কি কৰিব তাকো স্থধিলে। তেতিয়া দেবব্ৰত কলে, তোমাৰ কথা বাখিবলৈ মই প্ৰতিজ্ঞাবদ্ধ। মই কেতিয়াও বিয়া নকৰাওঁ তেতিয়াহলে মোৰ সন্তানে বাজ্য দাবী কৰিব নোৱাৰিব। দেবব্ৰতে প্ৰতিজ্ঞা কৰাত তেওঁ কন্যাটিক তেওঁৰ লগত পঠিয়াই দিলে। কন্যাটি নি পিতাকৰ ওচৰত নিবেদন কৰিলে। পিতাকে তেওঁক “ইচ্ছামৃত্যু” হবলৈ বৰ দিলে। অৰ্থাৎ তেওঁ মৃত্যুৰ ইচ্ছা কৰিলেহে মৰিব। আনে তেওঁক মাৰিব নোৱাৰিব।

মাছমৰীয়াৰ কন্যাৰ নাম আছিল সত্যবতী। শান্তনু বজাই প্ৰতিজ্ঞা বন্ধা কৰি তেওঁক বিয়া কৰাই বাজধানী কৰিলে। কালক্ৰমত সত্যবতীৰ গৰ্ভত দুটি পুত্ৰ উপজিল। তেওঁলোকৰ নাম যথাক্ৰমে চিত্ৰাঙ্গদ আৰু বিচিত্ৰবীৰ্য্য। মহাবাজ শান্তনুৰ মৃত্যুৰ পিচত চিত্ৰাঙ্গদ উপযুক্ত নোহোৱালৈকে গঙ্গাৰ নন্দন ‘দেবব্ৰত’ বা ‘ভীষ্মদেবে’ বাজ্য চলাবলৈ ধৰিলে। বয়স হোৱাত চিত্ৰাঙ্গদক বজা পাতিলে। কিছুদিনৰ পিচত চিত্ৰবথ নামে গন্ধৰ্বৰ বজাব লগত চিত্ৰাঙ্গদে যুদ্ধ কৰি মৃত্যু বৰণ কৰে। সেইবাবে বিচিত্ৰবীৰ্য্যই বাজ পাটত উঠিল।

সেই সময়ত কাশীৰাজে তেওঁৰ তিনিজনী কন্যাৰ সন্মত সভাৰ আয়োজন কৰিলে। এই কথা ভীষ্মই জানিব পাৰি তালৈ গৈ কন্যা তিনিটি লৈ বথত উঠি সন্মত সভাত উপস্থিত হোৱা বজা

সকলক কলে, মোৰ ভাই বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ কাৰণে এই কন্যা নিবলৈ ওলাইছোঁ; যদি সাহস থাকে তেনেহলে মোৰ লগত খুঁজি কন্যাকেই গৰাকীক উদ্ধাৰ কৰক। সেই কথা শুনি সভাসদ-সকলে তেওঁৰ লগত খুঁজি পৰাস্ত হ'ল। গঙ্গা নন্দনে ছোৱালী কেইজনীক বাজধানীলৈ লৈ গ'ল।

সেই ছোৱালী কেইজনীৰ ডাঙৰজনীৰ নাম অম্বা। তেওঁ ভীষ্মক কলে, মই মনে মনে শাল্বৰাজক পতিবৰণ কৰিছোঁ; গতিকে মোক বলেবে বিয়া কৰালে অধৰ্ম্ম হব। ভীষ্মই তেওঁক মুক্তি দিলে। কিন্তু শাল্বৰাজে তেওঁক গ্ৰহণ নকৰিলে। মনৰ দুখ অম্বাই অগ্নিকুণ্ডত জাপ দি দেহ ত্যাগ কৰিলে। মৃত্যুৰ সময়ত তেওঁ ভীষ্মৰ মৃত্যু কামনা কৰিলে। অম্বাই পিচত শিখণ্ডী বুলি জন্মিছিল। আৰু কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত ভীষ্মৰ পতন হৈছিল।

বিচিত্ৰবীৰ্য্যই বাকী দুইজনী ছোৱালীক বিয়া কৰাই তেওঁলোকৰ লগতে মওহৈ থাকিলে। সেই বাবে অলপ দিনৰ ভিতৰতে তেওঁৰ যক্ষ্মা ৰোগ হৈ মৃত্যু ঘটে। বংশ লোপ হোৱাৰ ভয়ত সত্যবতীয়ে বোৱাবীয়েক দুগৰাকীৰ লগত ভীষ্মক সংসাৰ পাতি সন্তান উৎপাদনৰ বাবে আদেশ কৰিলে। কিন্তু ভীষ্ম মান্তি নহল।

বিচিত্ৰবীৰ্য্যৰ ভাৰ্য্যা দুগৰাকীৰ নাম আছিল অম্বিকা আৰু অম্বালিকা। ভীষ্ম সন্মত নোহোৱাত সত্যবতীয়ে ব্যাসদেবক স্মৰণ কৰিলে। তেওঁ মান্তি হলত, মাজনিশা ভয়ঙ্কৰ মূৰ্ত্তি ধৰি

অশ্বিকাৰ ঘৰলৈ আহিল। ভয়তে অশ্বিকাই চকু মুদি আত্মসমৰ্পণ কৰিলে। চকু মুদা বাবেই অন্ধ ধৃতবাহুৰ জন্ম হৈছিল।

তাৰ পিচত ব্যাসদেবে অশ্বালিকাৰ ঘৰত উপস্থিত হ'ল। অশ্বালিকাই ব্যাসদেবক পাণ্ডুৰ্ণব নিচিনা দেখাবাবেই তেওঁৰ গৰ্ভত পাণ্ডুৰ জন্ম হ'ল। সত্যবতীয়ে ব্যাসদেবক আৰু এটি পুত্ৰৰ বাবে আবেদন জনালে। কিন্তু অশ্বালিকাই ভয়তে দাসী এজনীক ব্যাসদেবৰ ওচৰলৈ পঠিয়ালে। ব্যাসদেবে তেওঁৰ সেৱাত সন্তুষ্ট হৈ এজন ধান্মিক পুত্ৰ জন্মিব বুলি আশীৰ্বাদ দিলে। সেই মতে পুত্ৰ এটি পুত্ৰ ওপজিল। এওঁৰ নামেই মহামতি 'বিদূৰ'।

স্বৰ্গ এওঁলোকৰ বংশৰ নাম কুক বংশ। তিনি পুত্ৰক ভীষ্মই যত্নেৰে লালন-পালন কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁলোকক বিদ্যা শিক্ষা দিয়ালে; আৰু আৱশ্যকীয় সকলো বিদ্যাতেই পাৰ্গত কৰি তুলিলে। বয়স হোৱাত যদু বংশৰ শ্ৰবল বজাৰ কন্যা গান্ধাৰীৰ লগত 'অন্ধ ধৃতবাহু'ৰ বিয়া হ'ল। গান্ধাৰীয়ে স্বামীক অন্ধ দেখি নিজৰ চকুত পাট কাপোৰৰ পটি বান্ধি নিজেও অন্ধৰ দৰে হ'ল। তেওঁ ভগৱানক আৰাধনা কৰি এশ পুত্ৰৰ জননী হবলৈ বৰ লভিলে।

যাদৱ বংশৰাজৰ কন্যা কুন্তীৰ লগত পাণ্ডুৰ বিয়া হ'ল। বিয়াৰ আগতে কিশোৰী কুন্তীয়ে দুৰ্বাসা মুনিক সন্তুষ্ট কৰি এটা মন্ত্ৰ শিকিছিল। সেই মন্ত্ৰ জপ কৰিলে যেই সেই দেৱতাক দেখা পাব বুলি মুনিৰে বৰ দিছিল। তেওঁ মন্ত্ৰৰ পৰীক্ষা চাবলৈ এদিন সূৰ্য দেৱতাক মন্ত্ৰ জপি স্মৰণ কৰাত, সূৰ্যদেৱ আহি তেওঁক দেখা দিলে। অকুমাৰী কুন্তীৰ লগত সূৰ্য দেৱতাৰ মিলন হোৱাত গৰ্ভ

সঞ্চাৰ হ'ল। কুন্তীয়ে ভয় কৰাত সূৰ্যদেৱে তেওঁৰ কাণেৰে সন্তান ওপজিব বুলি বৰ দি অন্তৰ্ধান হ'ল। সময়ত কুন্তীৰ কাণেৰে সন্তান ওপজিল। তেওঁ লাজতে সন্তানটিক তামৰ পাত্ৰ এটাত ভৰাই যমুনা নদীত উটুৱাই দিলে। অধিবথ নামে স্ত্ৰত এজনে সেই সন্তানটিক নিজ ঘৰলৈ নি পুত্ৰৰূপে পালন কৰিবলৈ ধৰিলে। কাণেৰে ওপজা বাবেই তেওঁৰ নাম কৰ্ণ হ'ল। স্ত্ৰতৰ ঘৰত লালিত-পালিত হোৱাত তেওঁক 'স্ত্ৰত-পুত্ৰ' বুলিহে জানিব পাৰি। অধিবথৰ পৰিবাৰ বাধাই তেওঁলোকৰ পালিত সন্তানৰ (কৰ্ণ) নাম ৰাখিলে বসুসেন। শেষত এওঁ দানবীৰ কৰ্ণ নামে খ্যাতি লাভ কৰিছিল।

পাণ্ডুৰ কোনো সতি-সন্ততি নোহোৱা বাবেই ভীষ্মই পুনৰাই মদ্ৰবাজ শল্যৰ ভনীয়েক মাদ্ৰীৰ লগত পাণ্ডুক বিয়া কৰাই দিলে। ইয়াৰ পিচত ভীষ্মই সৰু ভায়েক বিদূৰৰ বিয়াৰ বন্দোবস্ত কৰিলে। শ্ৰুদেব বজাৰ জীয়েক পৰাশৰীৰ লগত বিদূৰৰ বিয়া হ'ল। এওঁলোকৰ পুতেক সকল মহাধান্মিক আছিল।

কুন্তী আৰু গান্ধাৰীৰ একে সময়তে গৰ্ভ হ'ল। সময়মতে কুন্তীৰ গৰ্ভত এটি সন্তান ওপজিল। কুৰি মাহ পাৰ হোৱাতো গান্ধাৰীৰ সন্তান নজন্মিল। কুন্তীৰ পুত্ৰ বজা হব ভাবি গান্ধাৰীয়ে খেদ কৰি লোৰ মুদগৰেৰে নিজৰ পেটত আঘাত কৰিলে; ফলত গৰ্ভৰপৰা এটি মাংসপিণ্ড বাহিৰ হ'ল। লাজতে তেওঁ সেই বস্তুটো বাটৰ কাষত পেলাই দিলে। দ্বৈপায়ন মুনি সেই ফালেদি যাওঁতে সেইটো দেখি তাৰপৰা এশ সন্তান উৎপত্তি হবলৈ বৰ দিলে।

যুনিৰ বৰত দুৰ্য্যোধন, দুঃশাসন আদি এশ ভাই ককাইৰ জন্ম হ'ল।

পাণ্ডুৰ অনুমতিক্ৰমে কুন্তীয়ে ধৰ্ম্মক ভজনা কৰি যুধিষ্ঠিৰ, পবন দেবতাক তুষ্ট কৰি ভীম ইন্দুক সন্তুষ্ট কৰি অৰ্জুনক লাভ কৰিলে। মাদ্ৰীয়ে কুন্তীৰ পৰা মন্ত্ৰ শিকি সেই মন্ত্ৰ জপি অগ্নিনীকুমাৰক তুষ্ট কৰি নকুল আৰু সহদেবক লাভ কৰিলে। এদিন মাদ্ৰীৰ লগত বনত ফুৰি ফুৰোঁতে পাণ্ডুৰ মৃত্যু ঘটে। মাদ্ৰীয়ে নিজ পুত্ৰ দুটিক কুন্তীদেৱীৰ হাতত সঁপি দি স্বামীৰ লগত দেহত্যাগ কৰিলে।

কুৰুৰ এশ পুতেক আৰু পাণ্ডুৰ পুতেক আছিল পাঁচজন। এই এশ পাঁচ ভাই-ককাইৰ ভিতৰত ভীমেই আটাইতকৈ বলী আৰু শক্তিশালী আছিল। কুৰুৰ পুতেক সকলক কোঁৱৰ আৰু পাণ্ডুৰ পুতেকক 'পাণ্ডু' বুলিছিল। দুয়ো পক্ষৰ কোঁৱৰসকলক ভৰদ্বাজ যুনিৰ পুত্ৰ দ্ৰোণাচাৰ্য্যই অস্ত্ৰ বিদ্যা শিকাইছিল। এদিন তেওঁলোকৰ পৰীক্ষা লবলৈ আয়োজন কৰিলে। গছৰ ডালত এটা চৰাইৰ পুতলা আঁৰি থলে। এই পৰীক্ষাত অৰ্জুনে কৃত-কাৰ্য্যতা লাভ কৰিলে। কৰ্ণই প্ৰতিযোগিতাত যোগ দিলে, কিন্তু তেওঁ ৰাজপুত্ৰ নোহোৱা বাবে প্ৰতিযোগিতাত অংশ গ্ৰহণৰ সুবিধা নাপালে। দুৰ্য্যোধনে কৰ্ণৰ লগত বন্ধুতা কৰি তেওঁক অঙ্গ ৰাজ্যৰ ৰজা পাতিলে। কৰ্ণই চিৰকাল দুৰ্য্যোধনৰ লগত থাকিবলৈ সন্মত হ'ল।

পাণ্ডুসকলক কোঁৱৰসকলে হিংসাৰ চকুৰে চাবলৈ ধৰিলে।

ধৃতৰাষ্ট্ৰই পাণ্ডুসকলৰ যুধিষ্ঠিৰক যৌবৰাজ্যত থাকিবলৈ দিলে। তাত ৰাজধানী পাতি তেওঁলোক থাকিবলৈ ললে।

কু-চক্ৰান্তকাৰী দুৰ্য্যোধনে ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ লগত পৰামৰ্শ কৰি পাণ্ডু-সকলক বাৰণাবতলৈ পঠিয়াই দিলে। ইপিনে মন্ত্ৰী পুৰোচনক ইঙ্গিত দি তাত জতুগৃহ এটা তৈয়াৰ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। মন্ত্ৰীয়ে বন, খেৰ, কাঠ আদিৰে (সহজে পোৱা যোৱা বস্তুৰে) তাতে এটা ঘৰ সাজিলে। ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ চক্ৰান্ত বিদুৰে জানিব পাৰি পাণ্ডুসকলক সকলো কথা জনাই দিলে। এদিন ৰাতি এক ব্যাধৰ তিৰোতাই তাইক পাঁচজন পুতেকক লগত লৈ কুন্তীদেৱীৰ ওচৰত আশ্ৰয় ললে। সেই ৰাতি ভীমে তেওঁৰ মাক আৰু চাৰি ভাইক লৈ স্নৰঙ্গ এটাৰে পলাই গ'ল। যোৱাৰ সময়ত পুৰোচনৰ ঘৰত জুই লগাই দিলে।

পিচদিনা হস্তিনাপুৰলৈ খবৰ আহিল যে কুন্তীদেৱী, পাঁচ পুতেক আৰু পুৰোচন জতুগৃহত পুৰি মৰিছে।

পাণ্ডুসকলে তাৰপৰা পলাই গৈ এক অৰণ্যত আশ্ৰয় ললে। এই বনত হিড়িম্ব নামে এজন ৰাক্ষসক ভীমে বধ কৰি তেওঁৰ ভনী হিড়িম্বাক বিয়া কৰালে। কিছুদিন পিচত ভীমৰ ঔবসত আৰু হিড়িম্বাৰ গৰ্ভত এটা সন্তান উপজিল। তাৰ নাম ৰাথিলে ঘটোৎকচ। এওঁ পিতাকৰ দৰে শক্তিশালী বীৰ আছিল। জন্মৰ পিচত পিতাকৰ অনুমতি লৈ মাকক লগত লৈ তাৰপৰা অইন ঠাইলৈ গ'ল। যোৱাৰ সময়ত পিতাকক যেতিয়াই আৱশ্যক হব, স্মৰণ কৰিলে তেওঁৰ লগত দেখা হব বুলি

কৈ গ'ল। এই দৰে নানা বিপদ বিঘিনীৰ মাজেদি ভীমে একচক্ৰা
নগৰত বক বাক্ষসক বধ কৰি তাৰ প্ৰজাৰ মনৰ ভয় আঁতৰালে।

সেই সময়ত পাঞ্চালৰাজ দ্ৰুপদে তেওঁৰ কন্যা দ্ৰৌপদীৰ
স্বয়ম্বৰ সভাৰ আয়োজন কৰিছিল। পাণ্ডৱসকলে ছদ্মবেশে
সেই সভাত যোগদান দিলে। সভাত শ্ৰীকৃষ্ণ, বলৰামও উপস্থিত
আছিল। স্বয়ম্বৰ সভাত নিয়ম আছিল যে যিজনে তলৰ পাত্ৰৰ
পানীত মাছৰ ছাঁ দেখি ওপৰত ঘূৰি থকা চক্ৰৰ মাজেদি আঁৰি
থোৱা মাছৰ চকু তীব্বেবে বিন্ধিব পাৰিব তেৱেঁই দ্ৰৌপদীক লাভ
কৰিব পাৰিব। যুধিষ্ঠিৰৰ অনুমতিক্ৰমে অৰ্জুনে আগবাঢ়ি
লক্ষ্যভেদ কৰি দ্ৰৌপদীক লাভ কৰিলে। এই কাৰ্য্যত আন
ৰজাসকলে অপমান বোধ কৰি অৰ্জুনৰ লগত যুঁজ কৰিবলৈ
আগ বাঢ়িল। ছদ্মবেশী অৰ্জুনে শ্ৰীকৃষ্ণৰ চকুত ধৰা পৰিল।
তেওঁৰ আশীৰ্বাদত অৰ্জুন সহজে জয়লাভ কৰিব পাৰিলে। ৰজা
সকলক পৰাজয় কৰি দ্ৰৌপদীক লগত লৈ কুন্তীৰ ওচৰলৈ গ'ল।
মাকক মাতি কি আনিছে চাবলৈ কোৱাত মাকে কলে, যি
আনিছা পাঁচ ভাইয়ে ভাগ কৰি লোৱা। মাকৰ আদেশ মতে
পঞ্চ পাণ্ডৱে দ্ৰৌপদীক বিবাহ কৰিলে।

পাণ্ডৱসকলে যে পাঞ্চাল দেশত বাস কৰি আছে, এই কথা
লাহে লাহে হস্তিনাপুৰত প্ৰচাৰ হ'ল। ভীষ্ম, দ্ৰোণ, বিদুৰ আদি
সকলোৰে পৰামৰ্শ কৰি পাণ্ডৱসকলক হস্তিনাপুৰলৈ ফিৰাই
আনিলে। তেওঁলোকক ইন্দ্ৰপ্ৰস্থত থাকিবলৈ দিলে। তাত
নতুন ৰাজধানী পাতি ৰাজ্য স্থাপন কৰিলে। এই সময়ত দেৱৰ্ষি

নাৰদ আহি পাণ্ডৱসকলৰ মাজত এটা নিয়ম বান্ধি দিলে যে—
দ্ৰৌপদী যেতিয়া কোনো ভাইৰ ওচৰত থাকে তেতিয়া বাকী চাৰি
ভাই যদি তালৈ যায়, তেতিয়া হলে তেওঁক শাস্তিৰূপে বনলৈ যাব
লাগিব।

এসময়ত বামুনৰ গৰু চুৰি হোৱাত সেই বামুন অৰ্জুনৰ ওচৰত
স্বৰণ ললে। অৰ্জুনে অস্ত্ৰ সংগ্ৰহ কৰিবলৈ যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰলৈ
যাব লগাত পৰিল; সেই সময়ত যুধিষ্ঠিৰে দ্ৰৌপদীৰ লগত মধুৰ
আলাপ আলোচনাত মগ্ন আছিল। নিয়ম অনুসৰে অৰ্জুনে
কক্ষত প্ৰবেশ কৰা বাবে বনলৈ যাব লগাত পৰিল।

বনবাসী অৰ্জুনে পৃথিবী ভ্ৰমণ কৰি পাতাললৈ গ'ল। তাত
নাগৰাজৰ কন্যা উলুপীক বিয়া কৰালে। তাৰ পিচত মণিপুৰলৈ
আহি ৰাজ দুহিতা চিত্ৰাঙ্গদাক বিয়া কৰায়। চিত্ৰাঙ্গদাৰ এটা
পুত্ৰ জন্মিছিল নাম বভ্ৰবাহন।

তাৰ পিচত অৰ্জুন দ্বাৰকালৈ গৈ কৃষ্ণৰ ভনীয়েক শ্ৰুতদ্রাক
হৰণ কৰি আনি বিয়া কৰায়। বনবাসৰ কাল শেষ হোৱাত তেওঁ
ইন্দ্ৰপ্ৰস্থলৈ পুনঃ ওভতি আহিল।

এদিন যমুনা নদীৰ পাৰত শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ লগত
ছদ্মবেশী অগ্নিৰ দেখা হ'ল। তেওঁ গোটেই খাণ্ডব বন দহন
কৰিবলৈ শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ সহায় বিচাৰিলে। তেওঁলোকৰ
সন্মতি পোৱাত অগ্নিদেৱে আনন্দ মনে শ্ৰীকৃষ্ণক শ্ৰুতদৰ্শন চক্ৰ আৰু
কৌমুদী নামে এপাত গদা দিলে। অৰ্জুনক দিলে গাণ্ডীব ধনু,
অক্ষয় ভূগ আৰু কপিধ্বজ বথ।

শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনে অগ্নিদেৱক খাণ্ডব বন দহন কৰাত সহায় কৰিলে। তাত থকা কোনেও বক্ষা নাপালে, কেৱল তক্ষক আৰু ময় নামে এক দানৱ অৰ্জুনৰ ওচৰত আশ্ৰয় বিচাৰি প্ৰাণ বক্ষা কৰিলে।

দ্রোপদীয়ে ইতিমধ্যে পাঁচ পুত্ৰৰ জননী হৈছিল। ধৰ্ম্মৰাজৰ পুতেকৰ নাম 'প্ৰতিবিম্ব্য'। ভীমৰ পুতেক 'সুতসোম', অৰ্জুনৰ পুতেক 'শ্ৰুতবৰ্ম্মা', নকুলৰ পুত্ৰৰ নাম 'শাতানীক' আৰু মহদেৱৰ পুতেকৰ নাম আছিল 'সুতসেন'।

মহাভাৰত

॥ সভা পৰ্ব ॥

পঞ্চ পাণ্ডৱৰ ৰাজধানী ইন্দ্ৰপ্ৰস্থ। শ্ৰীকৃষ্ণৰ আদেশমতে 'ময়' দানবে ইন্দ্ৰপ্ৰস্থত নানান জাক্ৰমকে ৰাজধানীৰ ঘৰ দুৱাৰ তৈয়াৰ কৰিলে। এনেকৈ পুৰীসাজিলে যেন স্বৰ্গৰ দেৱপুৰীহে। চালে চকুৰোৱা হ'ল। চাৰিওফালে জয় জয়, ময় ময় হৈ নতুন ৰূপত ৰাজধানী তৈয়াৰ কৰিলে।

এদিন দেৱৰ্ষি নাৰদ যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজসভাত উপস্থিত হ'ল। তেওঁ 'ধৰ্ম্মৰাজক' অৰ্থাৎ যুধিষ্ঠিৰক 'ৰাজসূয়' যজ্ঞ কৰিবলৈ উপদেশ দিলে। নাৰদৰ কথামতে তেঁও যজ্ঞ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। দূত পঠিয়াই দ্বাৰকাৰপৰা শ্ৰীকৃষ্ণক যজ্ঞ কৰাৰ পৰামৰ্শ কৰিলে। কাৰণ এই যজ্ঞ কৰা সাধাৰণ কথা

নহয়। দেশৰ অন্যান্য বজাসকলক ছলে-বলে নাইবা কোণালেৰে বশ্যতা স্বীকাৰ কৰাই তেওঁলোকৰপৰা কৰ আদায় কৰিব লাগিব।

ইফালে মগধৰাজ জবাসন্ধই এই যজ্ঞ কৰিবলৈ আগবেপৰা পাণ্ডি আছিল। এই বাবে তেওঁ কেইজনো ক্ষত্ৰিয় বজাক জোৰ পূৰ্বকভাবে বন্দীও কৰি ৰাখিছিল। এই খবৰ যুধিষ্ঠিৰে শুনি ভয় খালে। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক অভয় দি কলে, ভয় কিহৰ? মই, অৰ্জুন আৰু ভীমে জবাসন্ধক ৰাজধানী গিৰিৰাজলৈ গৈ তেওঁক বধ কৰিম। সেইমতে তেওঁলোক তালৈ গৈ ব্ৰাহ্মণৰ বেশ লৈ ৰাজধানীত উপস্থিত হ'ল।

জবাসন্ধৰ জন্মবৃত্তান্ত আচৰিত ধৰণৰ আছিল। তেওঁ দুইমাকৰ গৰ্ভৰপৰা অৰ্দ্ধেক অংশ হৈ জন্মিছিল। পিচত জবা নামক এক ৰাক্ষসীহে। দুই মাকৰ দুটি অৰ্দ্ধ মস্তক মিলিত কৰি জোৰা লগাই দিয়াত এটি শিশু হৈ প্ৰাণ লাভ কৰে। এই আশ্চৰ্য্য জন্মবৃত্তান্তৰ কথা আনে নাজানিলেও শ্ৰীকৃষ্ণই নজনা নহয়।

তেওঁলোক ব্ৰাহ্মণক বেলেগে দেখে জবাসন্ধই যজ্ঞ কৰিবলৈ বহিছে। তেওঁ অতিথিসকলক যথাসম্ভৱ আদৰ যত্ন কৰিছে। শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক কলে,—আমি মিত্ৰ বুলি নাভাবিবা। শত্ৰু হিচাবেই তোমাৰ ৰাজধানীলৈ আহিছোঁ। হয়তো তুমি বন্দী কৰা বজাসকলক মুক্তি দিয়া; নহয় যুদ্ধ কৰা। জবাসন্ধই যুদ্ধ কৰিবলৈ সন্মত হ'ল। প্ৰথমে ভীমৰ লগত গদা যুদ্ধ হ'ল। তেৰদিন যুদ্ধ চলিল। অবশেষত শ্ৰীকৃষ্ণৰ ইঙ্গিতত ভীমে জবাসন্ধৰ দুইভৰিত

টানি ছিৰি পেলালে। তেওঁৰ মৃত্যু হোৱাত বন্দী হৈ থকা বজা সকলক মুক্ত কৰিলে। সকলোৰে পাণ্ডৱৰ বশ্যতা স্বীকাৰ কৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণ, ভীম, অৰ্জুনে জয় লাভ কৰি ইন্দ্ৰপ্ৰস্থলৈ উভটি আহিল। তাৰ পিচত যজ্ঞৰ আয়োজন আৰম্ভ কৰিলে। ভীম, অৰ্জুন, আৰু সহদেবে দিগ্বিজয় কৰিবলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বহুদেশ জয় কৰি উভটি আহিল। এদিন শুভদিনত ৰাজসূয় যজ্ঞ আৰম্ভ কৰিলে। বহু দেশ দেশান্তৰৰ বজা মহাবজা নিমন্ত্ৰণ ৰক্ষা কৰিবলৈ আহিল। পাণ্ডৱৰ আত্মীয় স্বজন, বন্ধুবান্ধৱ, ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৃপ, দুৰ্য্যোধন প্ৰভৃতি সকলো উপস্থিত হ'ল। যজ্ঞৰ আয়োজন দেখি তেওঁলোকক অশেষ ধন্যবাদ দিলে। কুচক্ৰান্তকাৰী দুৰ্য্যোধন, দুঃশাসনৰ চকুত পোৰণি উঠিল। মনে মনে তেওঁলোকৰ হিংসা উপজিছিল, দেখাত হলে একো কোৱা নাছিল।

যজ্ঞত নিয়ম আছিল যে—যজ্ঞস্থলত উপস্থিত সন্মানীয় অতিথিসকলক এটাকৈ অৰ্ঘ্য দিব লাগে। ভীষ্মই প্ৰস্তাব কৰিলে যে সন্মানীত শ্ৰেষ্ঠ ব্যক্তিকে এই অৰ্ঘ্য দিব লাগে। এই বিষয়ে নানা তৰ্ক বিতৰ্ক কৰি স্থিৰ কৰিলে যে শ্ৰীকৃষ্ণই শ্ৰেষ্ঠ ব্যক্তি। ভীষ্মৰ এই প্ৰস্তাব শুনি, চেন্দীৰাজ শিশুপালে ৰাগত অতিষ্ঠ হৈ উঠিল। তেওঁৰ লগত আৰু কেইজনো বজা মিলিত হৈ নানা কথাৰে গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে। শ্ৰীকৃষ্ণই যজ্ঞ পণ্ড হব বুলি মনে মনে থাকিল। কিন্তু গালি-শপনিৰ বলত তেওঁ মনে মনে থাকিব নোৱাৰিলে। শেষত সূদৰ্শন চক্ৰৰে শিশুপালৰ

মূৰটো কাটি পেলালে। তাকে দেখি অইন বজাসকল মনে
থাকিল। কিছুমান ভয়তে পলাই গ'ল।

কৌৰৱ সকল কেইবাদিনো ইন্দ্ৰপ্ৰস্তুত থাকিল। পাণ্ডৱ-
সকলৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি দেখি মনৰ অনলত দহিবলৈ ধৰিলে। মনে
মনে চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে যে এই ঐশ্বৰ্য্যবপৰা কেনেকৈ পাণ্ডৱ
সকলক বঞ্চিত কৰিব পাৰি।

দুৰ্য্যোধনৰ এজন মোমায়েক আছিল। তেওঁৰ নাম শকুনি।
নামত যেনে কামতো তেনে শকুনিয়েই আছিল। তেওঁ অতি
দুষ্ট বুদ্ধিৰ আৰু পৰশ্ৰীকাতৰ লোক আছিল। সময়মতে ছেগ
বুজি তেওঁ দুৰ্য্যোধনক পৰামৰ্শ দিলে, যুধিষ্ঠিৰক পাশা খেলিবলৈ
মাতিলে, ভাল হব। কপট পাশা খেলত যুধিষ্ঠিৰক হেৰুৱাই
তেওঁলোকৰ ঐশ্বৰ্য্য বিভূতি আত্মসাৎ কৰা যাব। যেনে পৰামৰ্শ
তেনে কাম।

শকুনিৰ দিহা শুনি দুৰ্য্যোধন আনন্দত আত্মহাৰা হ'ল।
ধৃতৰাষ্ট্ৰই পোনতে আপত্তি কৰিলে কিন্তু শেষত মান্তি হব লগাত
পৰিল। পাশা খেলিবলৈ যুধিষ্ঠিৰক নিমন্ত্ৰণ জনালে। তেওঁ পাশা
খেলিবলৈ ভাল পায়। সেই বাবে নিমন্ত্ৰণ বক্ষা কৰিবলৈ সন্মত
হ'ল। ভীম, অৰ্জ্জুন, নকুল, সহদেব, দ্ৰোপদী আৰু মাক কুন্তী
দেবীও তেওঁৰ লগত গ'ল।

খেলা আৰম্ভ হ'ল। যুধিষ্ঠিৰ আৰু দুৰ্য্যোধনে খেলাত মন
দিলে। কিছুসময়ৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে শকুনিৰ মনৰ ভাব বুজি
পালে। কিন্তু ক্ষত্ৰিয়সকল খেলাত বহি কাপুৰুষৰ দৰে পিছ

হুকি নাযায়। সেইদৰে খেলা চলি থাকিল। যুধিষ্ঠিৰে পণ
বাখি খেলিবলৈ বহিছিল। এই কপট খেলত তেওঁ এটাৰ পিচত
এটাকৈ প্ৰত্যেকটো খেলত হাৰিবলৈ ধৰিলে। পণ অনুসাৰে
ৰাজ্য, ধন-সম্পত্তি, ঘৰ-দুৱাৰ সকলো হেৰুৱালে। আনকি চাৰি
ভাই আৰু দ্ৰোপদীকো পণত হেৰুৱাব লগাত পৰিছিল।

কৌৰৱসকলৰ আনন্দৰ সীমা নোহোৱা হ'ল। দুঃশাসন
অন্তঃপুৰলৈ গৈ দ্ৰোপদীৰ চুলিত ধৰি ৰাজসভালৈ টানি আনিলে।
ভীম আদি পাণ্ডৱসকলক অকথ্য ভাষাৰে গালি পাৰি সভাৰ
মাজত দ্ৰোপদীক বিবস্ত্ৰা কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণৰ দয়াত
দ্ৰোপদীৰ কাপোৰ ঘিমাৰেই টানে সিমাৰেই বাঢ়িবলৈ ধৰিলে।
শেষত দুঃশাসন ক্লান্ত হৈ পৰিল, আৰু কাপোৰ টানিবলৈ এৰি
দিলে। পঞ্চ-পাণ্ডৱে নীৰবে এই অপমান সহ কৰিলে। মহাবীৰ
ভীমে এনে অন্যায়ে ব্যৱহাৰত ক্ৰোধত অস্থিৰ হৈ কলে, “এই
সভাত থকা গুৰুজনৰ সন্মুখত প্ৰতিজ্ঞা কৰিছোঁ যে গদাৰ কোবত
দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙিম আৰু দুঃশাসনৰ বক্তৃপান কৰিম। যদি
এই অপমানৰ প্ৰতিশোধ লব নোৱাৰোঁ তেনেহলে মোৰ নৰকত
বাস হব।”

ভীমৰ প্ৰতিজ্ঞা শুনি কৌৰৱৰ মহিষিসকলে কান্দিবলৈ
ধৰিলে। ধৃতৰাষ্ট্ৰই বিপদৰ কথা জানিব পাৰি ইন্দ্ৰপ্ৰস্তুসহ
পাণ্ডৱৰ যথাসৰ্বস্ব ঘূৰাই দিবলৈ দুৰ্য্যোধনক কলে। এই কথা
শুনি দুৰ্য্যোধনৰ খং দুগুণে বাঢ়িল। তেওঁ পুনঃ যুধিষ্ঠিৰক পাশা
খেলিবলৈ কলে। এইবাৰ পণ হ'ল বাৰ বছৰ বনবাস আৰু এবছৰ

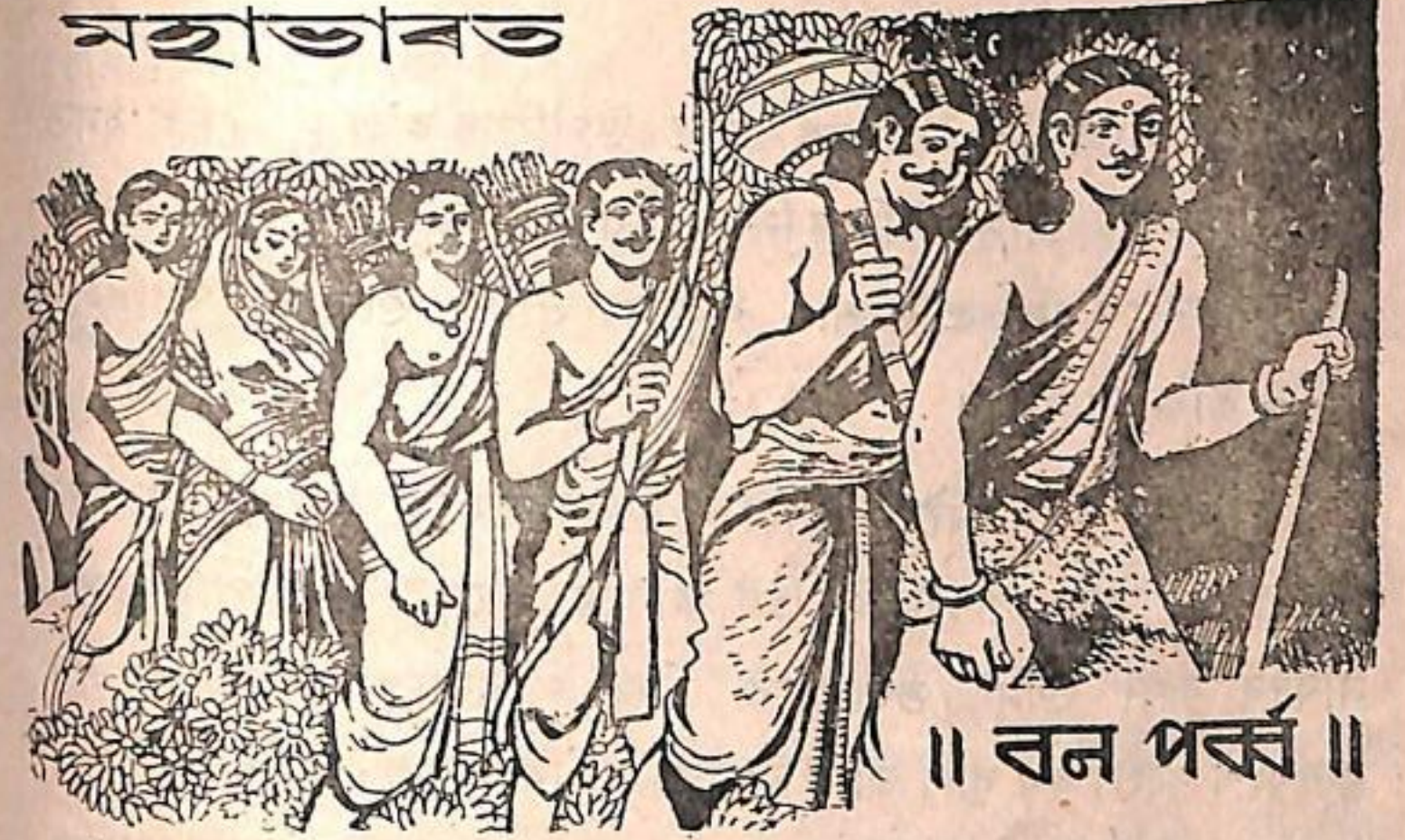
অজ্ঞাত আস। এইবাৰ খেলতো যুধিষ্ঠিৰ হাবিল। শকুনিৰ চক্ৰান্তত যুধিষ্ঠিৰে পাশা খেলি সকলো হেৰুৱালে।

ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰে চাৰি ভায়েক আৰু দ্ৰৌপদীক লগত লৈ বনলৈ গ'ল। জননী কুন্তীদেৱীক বিছুবৰ ওচৰত ৰাখিলে।

কথিত আছে যে, ইয়াৰ পিচত নাৰদ আহি কুক-সভাত কলে যে আজিৰপৰা চৈধ্য বছৰ পিচত পাণ্ডৱসকলে ত্ৰীকুঞ্চৰ সহায়ত কুকুল ধ্বংস কৰিব। এই ভয়ত ধৃতৰাষ্ট্ৰই পাণ্ডৱসকলক ওভটাই আনিবলৈ অনুৰোধ কৰিলে। কিন্তু বৃদ্ধ কুকপতিৰ কথা কোনেও নুশুনিলে।

— — —

মহাভাৰত

॥ বন পৰ্ব ॥

ৰাজ্য, ধন সকলো হেৰুৱাই পাণ্ডৱসকল বনলৈ গ'ল। ধাৰ্ম্মিক সত্যসন্ধই পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ দুৰাৱস্থা দেখি দুখ কৰিলে। মনৰ দুখত বহুতো প্ৰজা তেওঁলোকৰ লগত বনলৈ যাত্ৰা কৰিলে। তাকে দেখি যুধিষ্ঠিৰৰ মনত ভয় উপজিল। এইবিলাকক খোৱা-লোৱা, থকা আদিৰ ব্যৱস্থা কেনেকৈ কৰিব। পুৰোহিত ধোম্য তেওঁলোকৰ লগত আছিল। যুধিষ্ঠিৰৰ চিন্তা দেখি তেওঁ কলে, “বৎস! সূৰ্য্যদেৱক আৰাধনা কৰা। তেতিয়া হলে আকস্মিক বিপদ দূৰ হব।” যুধিষ্ঠিৰে সূৰ্য্যদেৱক আৰাধনা কৰিলে। তেওঁ সন্তুষ্ট হৈ এখন কাহী যুধিষ্ঠিৰক উপহাৰ দি কলে, “দ্ৰৌপদী যেতিয়ালৈকে নোখোৱাকৈ থাকিব তেতিয়ালৈকে এই কাহীৰ অন্ন অকুলম নহব। দ্ৰৌপদী খোৱাৰ পিচত ইয়াত অন্ন

নোহোৱা হ'ল।" কাহীখন পোৱাত তেওঁলোকৰ খোৱাৰ চিন্তা আঁতৰিল।

তেওঁলোক গৈ কাম্যক বনত উপস্থিত হ'ল। সেই বনত বক বাক্ষসৰ ভায়েক কিড়্‌মিড়্‌ বাস কৰিছিল। ভীমে বকক বধ কৰা বাবে সি প্ৰতিশোধ লবলৈ ভীমৰ ওচৰলৈ আহিল। ভীমে তাক মাৰিলে।

পাণ্ডৱসকল বনলৈ যোৱাত কোঁৱৰসকলে অশেষ আনন্দ পালে। কিন্তু ধৃতবাস্ত্ৰই এই কাৰ্য্যত বিশেষ দুখ পাইছিল। নাৰদৰ কথা শুনি তেওঁলোকে কিছু পৰিমাণে ভয়ো খালে। কুকবংশ ধ্বংস হ'ব বুলি জানি বহুতো বজাই মনত বেজাৰ পালে। বিদুৰে কলে, "এতিয়াও সময় আছে; পাণ্ডৱসকলক ঘূৰাই আনিব লাগে।" বিদুৰে অন্ধ বজাক নানা গালি পাৰি তেওঁৰ বাবেহে পাণ্ডৱসকল বনলৈ যাব লগা হ'ল বুলি কলে।

সজ পৰামৰ্শ ধৃতবাস্ত্ৰৰ ভাল নলগা হ'ল। তেওঁ বিদুৰকো নানা গালি-শপনি দিলে। মৰ্ম্মাহত হৈ বিদুৰ পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ লগত লগ লাগিল। তেতিয়া ধৃতবাস্ত্ৰই ভাবিলে, যদি বিদুৰ বনলৈ গৈ, পাণ্ডৱসকলক নানা পৰামৰ্শ দিয়ে, তেনেহলে সৰ্ব্বনাশ হ'ব। তেওঁ নানা বুজনি দি বিদুৰক বনৰ পৰা হস্তিনাপুৰলৈ ওভটাই আনিলে।

প্ৰজাসকলে কোঁৱৰসকলক নিন্দা কৰিবলৈ ধৰিলে। নিৰপৰাধী পাণ্ডৱসকলক বনলৈ পঠোৱা কথা তেওঁলোকৰ সহ

নহ'ল। নানা জনে নানাভাৱে কোঁৱৰসকলক গালি দিবলৈ ধৰিলে। কোঁৱৰসকলে তালৈ ক্ৰক্ষেপ নকৰা হ'ল।

শ্ৰীকৃষ্ণই কাম্যক বনলৈ আহি দ্ৰৌপদী আদিক সান্ত্বনা দি কলে, "তেৰ বহুৰ চাওঁতে চাওঁতে পাৰ হ'বই। গতিকে দুখ-শোক কৰি লাভ নাই। ধৰ্ম্মৰ এদিন জয় আৰু অধৰ্ম্মৰ পতন হ'বই হ'ব।"

পাণ্ডৱসকলে তেতিয়া কাম্যক বন এৰি অইনফালে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে। তেওঁলোক গৈ দ্বৈতবনত উপস্থিত হ'ল। তেওঁলোকৰ সংবাদ পাই ব্যাসদেৱ তেওঁলোকৰ ওচৰলৈ গ'ল। তেওঁ যুধিষ্ঠিৰক এটা মন্ত্ৰ শিকাই দিলে। যুধিষ্ঠিৰে সেই মন্ত্ৰ অৰ্জুনক শিকালে। মন্ত্ৰ শিকি অৰ্জুনে হিমালয়ৰ ইন্দ্ৰনীল পৰ্ব্বতত মহাদেৱক তপস্যা কৰিবলৈ ধৰিলে। তপস্যাত সন্তুষ্ট হৈ দেৱাদিদেৱ মহাদেৱে তেওঁক 'পাণ্ডপাত' নামৰ এপাত ভয়ঙ্কৰ অস্ত্ৰ দান কৰিলে। তাৰ পিচত তেওঁ ইন্দ্ৰৰ লগত স্বৰ্গ লৈ গৈ দেৱতাসকলক স্তুতি কৰি নানা অস্ত্ৰ লাভ কৰিলে।

পাণ্ডৱসকল পুনঃ কাম্যক বনলৈ আহিল; বহু কেইটি বছৰ অনাই-বনাই কটালে। তেতিয়ালৈকে অৰ্জুন উভতি নহাত বাকী চাৰি ভাই চিন্তিত হ'ল। এদিন লোমল মুনি পাণ্ডৱসকলৰ ওচৰলৈ আহিল। তেওঁ অৰ্জুনৰ খবৰ আনিছিল। অৰ্জুন ভালে-কুশলে আছে বুলি তেওঁ কলে আৰু বহুতো অস্ত্ৰলাভ কৰা বুলিও জনালে। তেওঁ পাণ্ডৱসকলক বন এৰি তীৰ্থ-ভ্ৰমণ কৰিবলৈ উপদেষ্টা দিলে।

মুনিৰ আদেশ শিৰোধাৰ্য্য কৰি তেওঁলোক কৈলাসপৰ্বতৰ ওচৰলৈ আহিল। তাত অতিপাত জাৰৰ প্ৰকোপ তেওঁলোকৰ সহ নহ'ল। তাৰপৰা বদ্ৰীনাথলৈ গ'ল। এদিন বথৰ শব্দ শুনি দেখিবলৈ পালে যে অৰ্জুন স্বৰ্গৰ পৰা ফিৰি আহিছে। সকলোৱে লগলাগি দ্বৈতবনলৈ ফিৰি আহিল।

এইদৰে ঘূৰি-পকি অনেক দিন কটালে। পাণ্ডৱসকলক নানা উৎপীড়ন কৰিও দুৰ্য্যোধনৰ আশা পূৰ্ণ নহ'ল। তেওঁ পাণ্ডৱসকলক তেওঁৰ ঐশ্বৰ্য্য-বিভূতি আদি দেখাবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। দ্বৈতবনৰ ওচৰত ঘোষপল্লী নামে ঠাইত দুৰ্য্যোধনৰ একলক্ষ গাইগক আছিল। সেই গক চাবলৈ বুলি কৰ্ণ, শকুণি আৰু পৰিবাৰসকলক লগত লৈ দুৰ্য্যোধন তালৈ আহিল। সিদিনা চিত্ৰসেন নামে গন্ধৰ্বই সপৰিয়ালে তাত উপস্থিত হ'ল। চিত্ৰসেনে দুৰ্য্যোধনক তাৰপৰা অইন ঠাইলৈ যাবলৈ কলে। কিন্তু অভিমানী দুৰ্য্যোধন যাবলৈ সন্মত নহয়। কথা নুশুনা বাবে গন্ধৰ্বই কোঁৱৰৰ লগত যুদ্ধ কৰিলে। বহুতো কোঁৱৰসেনা নিহত হ'ল। কৰ্ণ, শকুণি পলাই গল। দুৰ্য্যোধন বন্দী হ'ল।

দুৰ্য্যোধনৰ পৰিবাৰে সকলো কথা দ্ৰোপদীৰ আগত কৈ কান্দিবলৈ ধৰিলে। দুৰ্য্যোধন বন্দী হোৱা শুনি ভীমে আনন্দ পালে। কিন্তু ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰে সকলো কথা শুনি বৰ দুখ পালে। তেওঁ কলে, “কোঁৱৰ আমালোকৰ ভাই, বিপদত ভায়ে ভায়েকক সহায় কৰা উচিত।”

তেওঁ ভীম আৰু অৰ্জুনক দুৰ্য্যোধনক মুক্ত কৰিবলৈ আদেশ

দিলে। ডাঙৰ ভাইৰ আদেশমতে নিকপায়ত পৰি ভীম-অৰ্জুন গৈ চিত্ৰসেনৰ লগত যুদ্ধ কৰিলে। গন্ধৰ্ব পৰাজিত হ'ল। অৰ্জুনৰ আদেশত চিত্ৰসেনে সকলোকে মুক্তি দিলে।

দুৰ্য্যোধনে মলিন বদনে ধৰ্ম্মৰাজৰ ওচৰত থিয় দিলে। যুধিষ্ঠিৰে তেওঁক অশেষ উপদেশ দিলে। কুৰুনাৰীসকলক দ্ৰোপদীয়ে যথাসম্ভৱ সৎকাৰ কৰিলে। পাণ্ডৱ ব্যৱহাৰত দুৰ্য্যোধন দুখ হৈ শত্ৰুতা ত্যাগ কৰিব বুলি ভাবিলে; কিন্তু সেই ভাব কাৰ্য্যত পৰিণত নহ'ল। কৰ্ণ, দুঃশাসন, শকুণি প্ৰভৃতিৰ সমালোচনা মতে দুৰ্য্যোধনে আগৰ দৰে পাণ্ডৱসকলক হিংসা কৰিবলৈ বাধ্য হ'ল।

পাণ্ডৱসকলক দুখ দিবলৈ তেওঁ স্থিৰ কৰিলে। ছলে-বলে পাণ্ডৱক অপমান কৰিবলৈ চিন্তা কৰিবলৈ ধৰিলে। দ্ৰোপদীক হৰণ কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। জয়দ্ৰথক দ্ৰোপদীক হৰণ কৰিবলৈ পঠিয়ালে। কিন্তু ভীমৰ হাতত অশেষ লাঞ্ছনা ভোগ কৰি ফিৰি আহিল।

ভীমৰ হাতত পৰাজয় লভি জয়দ্ৰথ হিমালয় পৰ্বতলৈ গৈ প্ৰতিহিংসাৰ পোতক তুলিবলৈ মহাদেৱক আৰাধনা কৰিবলৈ ধৰিলে। কিছুদিন পিচত মহাদেৱে ব্ৰাহ্মণৰ বেশে উপস্থিত হৈ তেওঁক বৰ লবলৈ কলে। জয়দ্ৰথে পাণ্ডৱসকলক পৰাজয় কৰিবলৈ বৰ খুজিলে। তেতিয়া মহাদেৱে তেওঁক অন্য বৰ লবলৈ কলে। তেওঁৰ অন্য বৰত সকাম নাই। মহাদেৱে খং কৰি তাৰ পৰা গুচি গ'ল।

জয়দ্রথো পুনঃ ভবি দুখন ওপৰলৈ তুলি মূৰটো তললৈ নি কঠোৰ তপস্যা আৰম্ভ কৰিলে। ভোলানাথ মহাদেৱে এবছৰ পিচত পুনৰ দেখা দি বৰ লবলৈ কলে। ৰাজ্য, ধন, জন, বিত্তা যি বৰ লাগে তাকেই দিব বুলি কলে। কিন্তু জয়দ্রথৰ সেইবোৰলৈ ক্ৰক্ষেপ নাই; তেওঁক পাণ্ডৱ-বিজয়ৰ বাহিৰে অইন বৰ নালাগে।

মহাদেৱে তেতিয়া অৰ্জুনৰ বাহিৰে বাকী চাৰি ভায়েকক পৰাজয় আৰু অৰ্জুনৰ পুতেক অভিমন্যুক বধ কৰিব পাৰিব বুলি বৰ দিলে। পুত্ৰৰ পৰাজয়ত পিতা অৰ্জুনৰ সেইভাৱে পৰাজয় হ'ব বুলি বৰ দিলে। বৰ লাভ কৰি তেওঁ আনন্দমনে হস্তিনাপুৰলৈ আহিল।

কালক্ৰমত পাণ্ডৱসকলৰ বনবাসৰ দিন উকলি আহিল। এদিন যুধিষ্ঠিৰে সহদেৱক বাৰ বছৰ হ'বলৈ আৰু কিমান দিন বাকী আছে সোধিলে। তেওঁ হিচাব কৰি কলে, আৰু ছয়দিন গলেই বাৰ বছৰ পূৰ্ণ হ'ব। তেওঁলোকে এবছৰ অজ্ঞাতভাৱে থাকিবলৈ এডোখৰ গোপন ঠাই বিচাৰিবলৈ, ওলাল। বহুতো ঠাইৰ নাম প্ৰস্তাব কৰিলে, যেনে—পাঞ্চাল, বিদৰ্ভ, মৎস্য, বাহ্লীক, শাল্ল, মগধ, কলিঙ্গ, শূৰসেন, কাণী, মল্ল আদি দেশবোৰৰ কথা যুধিষ্ঠিৰক জনালে। তাৰে ভিতৰত কোন দেশত থাকিলে কোৱাৰসকলে তেওঁলোকৰ সন্ধান পাব নোৱাৰে তাৰ উপায় চিন্তিবলৈ ধৰিলে।

পাঁচ ভায়েকে ছদ্মবেশ ধাৰণ কৰিলে, তেওঁলোকৰ নাম গোপনে ৰাখি ছদ্ম নাম ললে।

ছদ্মবেশ আৰু গোপন নাম লৈ তেওঁলোক মৎস্য দেশত থাকিবলৈ ললে। মৎস্য দেশৰ ৰাজ-সভাত তেওঁলোক গৈ উপস্থিত হৈ যুধিষ্ঠিৰে কলে, “মোৰ নাম কঙ্ক, মই পাশা খেলিবলৈ ভাল পাওঁ। যুধিষ্ঠিৰ ৰজাৰ ৰাজ-সভাত মই আছিলো। তেওঁলোক বনলৈ যোৱাত মই অনাই-বনাই ঘূৰি ফুৰিছোঁ। ৰজাই তেওঁক নি ৰাজ-সভাত ৰাখিলে। ভীমে কলে, “মই মল্লবাৰ, মোৰ নাম বল্লভ।” অৰ্জুনে দ্ৰৌপদী বেশ লৈ কলে, “মোৰ নাম বৃহন্নলা। নপুংসক নৰ্ত্তক, মই দেৱকন্যাসকলক নাচ-গান শিকাৰ পাৰোঁ।” নকুলে কলে, “মই ঘোঁৰাৰ চিকিৎসক,” নাম গ্ৰন্থিক। সহদেৱে কলে, “মোৰ নাম তন্তি পাল। যুধিষ্ঠিৰৰ ৰাজ-সভাত গো-পালক হিচাবে আছিলোঁ।” দ্ৰৌপদীয়ে কলে, “মোৰ নাম সৈবন্ধী।” তেওঁ বিৰাট ৰজাৰ অন্তঃপুৰত আশ্ৰয় পালে। ৰজাই প্ৰত্যেক জনৰ নাম আৰু কাল অনুসাৰে ৰাজ-সভাত সমাদৰ কৰি ৰাখিলে। পঞ্চ-পাণ্ডৱ বুলি কোনেও গমকেই নাপালে।

— — —

॥ বিৰাট পৰ্ব ॥

মৎস্য ৰাজৰ এটা নিয়ম আছিল যে, প্ৰতি বছৰত দেৱাদিৱেৰ মহাদেৱৰ আৰাধনা কৰিবলৈ তীৰ্থযাত্ৰা কৰে। ইয়াক ‘শঙ্কৰ যাত্ৰা’ বুলিছিল। এই উপলক্ষে প্ৰতি বছৰে ডাঙৰ মেলা হয়। নানা দেশৰ পৰা মল্লবীৰসকল আহি ৰজাক মল্লযুঁজ দেখুৱায়, নাচ-গান আদিও হয়। পণ্ডিতসকলে নানা বিষয়ে নানান তৰ্ক-বিতৰ্ক কৰে।

এইবাৰৰ মেলাত এজন দিগ্বিজয়ী মল্লবীৰ আহিছিল। যাৰ সাহ আছে তেওঁৰ লগত মল্লযুঁজ কৰিবলৈ তেওঁ আহ্বান জনালে। সেই দেশৰ মল্লবীৰসকলে তেওঁক আগৰ পৰাই জানিছিল। তেওঁৰ লগত যুঁজ কৰিবলৈ তেওঁলোকৰ সাহস নহ’ল। বিৰাটৰাজে সন্মানহানিৰ ভয়ত সুপকাৰ বল্লভক (ভীমক) যুঁজিবলৈ কলে।

বল্লভকপী ভীমসেন ৰজাৰ অনুমতি ক্ৰমে যুঁজ দিবলৈ সাজু হ’ল। ডাঙৰ ভায়েক যুধিষ্ঠিৰৰ অনুমতি লৈ আগবাঢ়িল। ভীমে মল্লবীৰক কলে, “যদি মৃত্যু কামনা কৰা তেনেহলে আগবাঢ়ি আহ।” এই কথা শুনি বীৰজনে ভীমক আক্ৰমণ কৰিলে। মল্লবীৰে ভীমক লবাবই নোৱাৰিলে। ভীমে মল্লবীৰৰ ভৰিত ধৰি কুমাৰৰ চাক ঘূৰোৱাৰ দৰে ঘূৰাবলৈ ধৰিলে। এবাৰ আচাৰ মাৰি দিয়াত মল্লবীৰৰ মৃত্যু হ’ল। এই খবৰ শুনি আন মল্লবীৰসকল আহি ভীমৰ লগত মল্লযুঁজ কৰি শেষত প্ৰাণ হেৰুৱালে। ৰজাই বল্লভকপী ভীমক অশেষ ধন্যবাদ দিলে।

এইদৰে অজ্ঞাতভাৱে তেওঁলোকে এঘাৰ মাহ কটালে। দ্ৰৌপদীয়ে অবিবাহভাৱে ৰাণী সূদেষ্ণাৰ সেৱাত ব্ৰতী আছিল। এদিন বিৰাট ৰাণীৰ ভায়েক কীচকে দ্ৰৌপদীক দেখি ৰূপত মুগ্ধ হ’ল। তেওঁ দ্ৰৌপদীৰ ওচৰলৈ গৈ কু-প্ৰস্তাব কৰিলে। দ্ৰৌপদীয়ে ঘৃণাভাৱে সেই প্ৰস্তাবত মান্তি নহ’ল। শেষত কীচকে তেওঁৰ ভনীয়েক ৰাণীৰ ওচৰত মনৰ বেদনাৰ কথা জনালে। ৰাণীয়ে কলে, “সেই আশা পৰিত্যাগ কৰা, নহলে তোমাৰ মৃত্যু হব। দ্ৰৌপদীক পাঁচজন গন্ধৰ্বই ৰক্ষা কৰিব। তুমি তেওঁলোকৰ হাতত প্ৰাণ দিব লাগিব।”

মহাবলী কীচকে হাঁহি হাঁহি কলে, “গন্ধৰ্বই মোক কি কৰিব? মোৰ হাতত গন্ধৰ্বৰ ৰক্ষা নাই।” দ্ৰৌপদীয়ে মৎস্যৰাজৰ ওচৰত বিচাৰ দিলে। কিন্তু ৰজাই কীচকক ভয় কৰি দ্ৰৌপদীৰ বিচাৰ

কৰিবলৈ সন্মত নহ'ল। তেতিয়া ভীমৰ পৰামৰ্শমতে দ্রৌপদীয়ে কীচকক শোৰা ঘৰলৈ নিমন্ত্ৰণ জনালে।

কামাতুৰ কীচক দ্রৌপদীৰ ঘৰত প্ৰবেশ কৰি নাৰী বেনী ভীমৰ লগত আলোচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীমে স্ত্ৰযোগ বুজি কীচকক বধ কৰিলে। কীচকৰ মৃত্যুৰ প্ৰতিশোধ লবলৈ তেওঁৰ নিৰামবৈৰজন ভায়েকে ভীমক মাৰিবলৈ খেদি আহিল। ভীমে সকলোকে বধ কৰিলে।

বিৰাট বজাৰ বহুসংখ্যক গৰু আছিল। দুৰ্য্যোধনে বিৰাট বজাৰ গো-ধন অপহৰণ কৰিবলৈ ৰাজ্যত উপস্থিত হ'ল। তেওঁ বিৰাট ৰাজ্য আক্ৰমণ কৰিলে। ৰাজ্য লাভ আৰু গৰু চুৰি কৰা উদ্দেশ্যেৰে তেওঁ বিৰাট ৰাজ্য আক্ৰমণ কৰিছে। বিৰাট ৰাজে এই কাৰ্য্যত ভয়তে পেঁপুৰা লাগিল। কিন্তু ছদ্মবেশী পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ সহায়ত দুৰ্য্যোধন সসৈন্যে পৰাজিত হৈ পলালে।

বিৰাট বজাৰ সৈন্যৰ হাতত পৰাজিত হোৱাত দুৰ্য্যোধনকৰ মনত সন্দেহ হ'ল। গোপনে কথাটো জানিবলৈ তেওঁ কৰ্ণক পঠিয়ালে। বহুতো অনুসন্ধান কৰিও আচল পৰিচয় নাপালে। সেই পাঁচজন কোন জানিব নোৱাৰিলে।

শেষত দুৰ্য্যোধনে স্ত্ৰশৰ্ম্মাক বিৰাটৰ গৰুবোৰ হৰণ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। তেওঁ সৈন্য-সামন্ত লগত লৈ বিৰাট বজাৰ মৎস্য দেশত প্ৰবেশ কৰিলে। স্ত্ৰশৰ্ম্মাই বিৰাট বজাক পৰাজয় কৰি বন্দী কৰিলে। বন্দী বজাক স্বদেশ অভিমুখে আনিবলৈ ধৰিলে।

তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে ভীমক এই অন্ত্য পৰাজয়ৰ পৰা বিৰাট বজাক মুক্ত কৰি আনিবলৈ আদেশ দিলে। ভীমে কালান্তক যমৰ দৰে জপিয়াই পৰি স্ত্ৰশৰ্ম্মাৰ সৈন্যক ছেদেলি-ভেদেলি কৰি বজাক মুক্ত কৰি আনিলে।

স্ত্ৰশৰ্ম্মা পৰাস্ত হৈ যোৱা দেখি দুৰ্য্যোধনে ভীম, দ্রোণ, কৃপ, কৰ্ণ, অশ্বত্থমা, দুঃশাসন আদিক লৈ পুনৰ বিৰাট ৰাজ্য আক্ৰমণ কৰিলে। তেওঁলোকে বিৰাট বজাৰ গো-সম্পদ হৰণ কৰিলে। বিৰাটৰ পুতেক উত্তৰে সেই গো-ধন ৰক্ষা কৰি আছিল। তেওঁৰ লগত সৈন্য-সামন্ত নথকা বাবে গৰুবোৰ ৰক্ষা কৰিব নোৱাৰিলে।

কৌৰৱ-সেনাই গৰুবোৰ লৈ যোৱা দেখি পাৰ্থপ্ৰিয়া যাজ্ঞ-সেনীয়ে কুক-দহ্মসকলৰ কথা অৰ্জুনৰ আগত কলে। অৰ্জুনে কলে, “আমালোক অজ্ঞাত বাসত আছোঁ। তথাপি ডাঙৰ ভাইৰ আদেশ নোপোৱাকৈ কেনেকৈ গো-ধন ৰক্ষা কৰিম। উত্তৰে যদি যুদ্ধ কৰে তেনেহলে মই বথৰ সাৰথি হব পাৰিম।”

উত্তৰা গৈ ভায়েকক কলে, “মোৰ নৃত্য-শিক্ষক বৃহন্নলা মহাবীৰ অৰ্জুনৰ সাৰথি আছিল। গতিকে তুমি তেওঁক লৈ গৰুবোৰ উদ্ধাৰ কৰা।”

উত্তৰে বৃহন্নলাক সাৰথি কৰি যুদ্ধলৈ গৈ কৌৰৱ সৈন্যবাহিনী দেখি ভয়তে বথৰপৰা জাপ মাৰি পলাবলৈ চেষ্টা কৰিলে। অৰ্জুনে তেওঁক অভয় দি কলে, “যদি যুদ্ধ কৰিবলৈ তোমাৰ ভয় লাগে তেনেহলে তুমি বথৰ সাৰথি হোৱা; মই যুঁজ কৰিম। ক্ষত্ৰিয় হৈ যুদ্ধলৈ ভয় কৰা তোমাৰ উচিত হৈছে নে?” এই

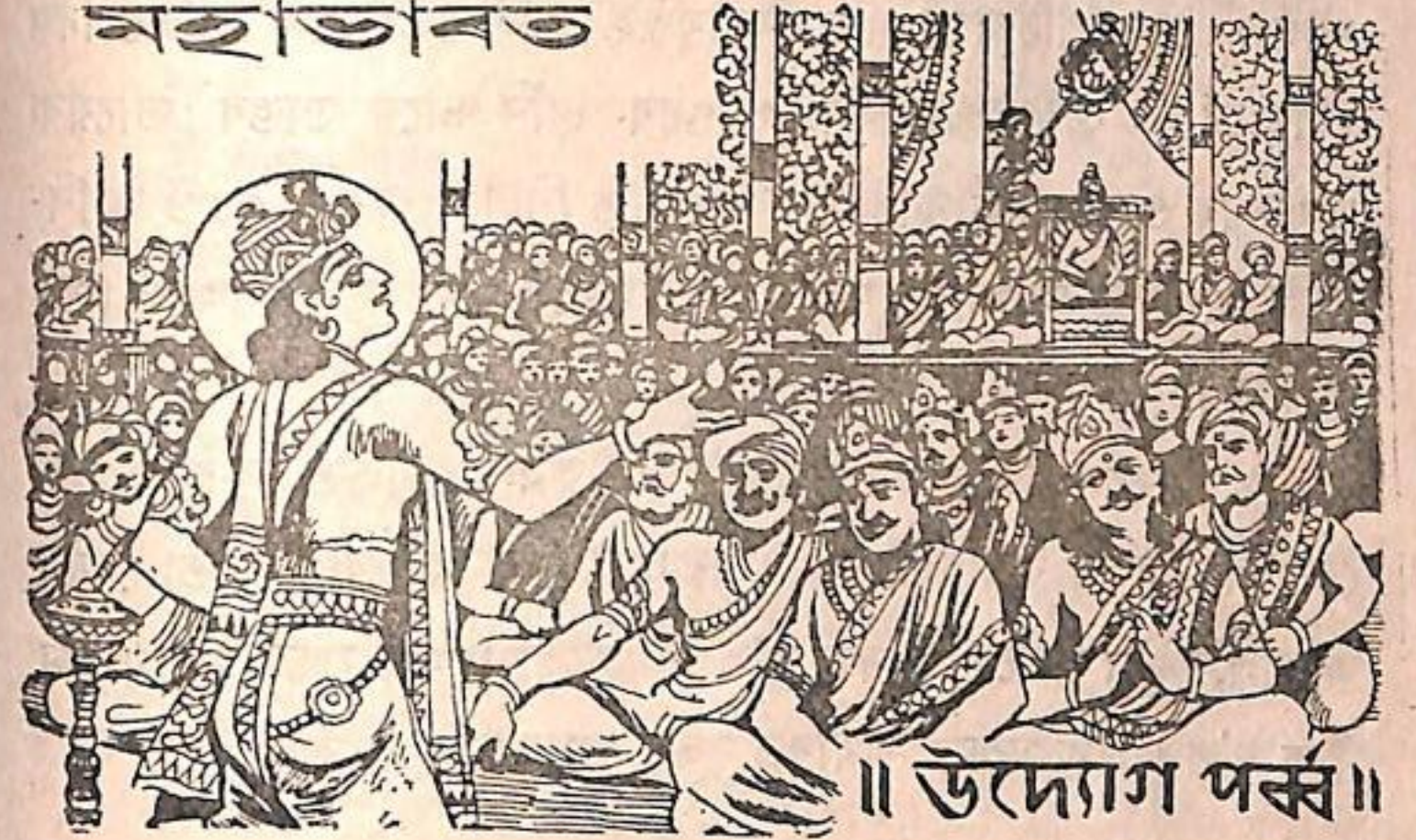

বুলি বথ চলিবলৈ দি অৰ্জুনে শমীগছত লুকাই থোৱা অস্ত্ৰপাতি
আক গাণ্ডীৰ ধনু লৈ যুঁজ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গ'ল। যুদ্ধৰ বাত
বাজি উঠিল। কোঁৱৰসকলে তেওঁলোক যুদ্ধ কৰিবলৈ অহা দেখি
আনন্দ পালে। প্ৰচণ্ড যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। কোঁৱৰসকল যুদ্ধত
পৰাস্ত হ'ল। কৰ্ণ যুদ্ধক্ষেত্ৰৰ পৰা পলাই গ'ল। বিকৰ্ণ মৰিল।
আচাৰ্য্য কৃপ যুদ্ধত হাবি পলাল। এইবাব দ্ৰোণ আগবাঢ়িল।
শেহত তেওঁ হাবিল। শকুনি আগবাঢ়ি আহি নানা লাঞ্ছনা
ভোগ কৰিব লগাত পৰিল।

শেষত ভীষ্মদেৱ আক দুৰ্য্যোধন আগবাঢ়িল, কিন্তু পৰাজয়
বৰণ কৰিলে। দুৰ্য্যোধনৰ ৰাজমুকুট কাটি খণ্ড-বিখণ্ড কৰিলে।
গৰুবোৰ এৰি দুৰ্য্যোধন পলাল। অৰ্জুনে শমীগছত নিজৰ অস্ত্ৰ-
পাতি লুকাই ৰাখি পূৰ্বৰ বেশ ধাৰণ কৰিলে।

বিৰাটৰাজে পুতেক উত্তৰৰ মুখত যুদ্ধৰ বৰ্ণনা শুনি আনন্দ
পালে। কৃতজ্ঞা জনাবলৈ পাৰ্থপুত্ৰ অভিমন্যুৰ লগত কন্যা
উত্তৰাক বিবাহ দিলে।

মহাভাৰত

॥ উদ্যোগ পৰ্ব ॥

ভীষ্ম, দ্ৰোণ আদি গুৰুসকলে দুৰ্য্যোধনক পৰামৰ্শ দি কলে,
“অৰ্দ্ধৰাজ্য পাণ্ডৱসকলক দিয়া।” কিন্তু দুৰ্য্যোধনে সেই কথালৈ
আওকাণ কৰি কলে, “বিনা যুদ্ধই পাণ্ডৱক এডোখৰ মাটিও
নিদিওঁ।”

মহামতি বিদূষে অৰ্দ্ধৰাজ্য ধৃতৰাষ্ট্ৰক উপদেশ দি কলে,
“মহাৰাজ! আপোনাৰ পুত্ৰক আদেশ দিয়ক যাতে পাণ্ডৱ-
সকলক অৰ্দ্ধেক ৰাজ্য দিয়ে। নহলে যুদ্ধ হব। যুদ্ধ হলে কুলক্ষয়
হব।” কিন্তু তেওঁ স্নেহবত্ৰ পুতেকক তেনে কথা কবলৈ সাহ
নাপালে। দুৰ্য্যোধনে পাণ্ডৱসকলৰ বিপক্ষে যুদ্ধৰ আয়োজন
কৰিবলৈ ধৰিলে।

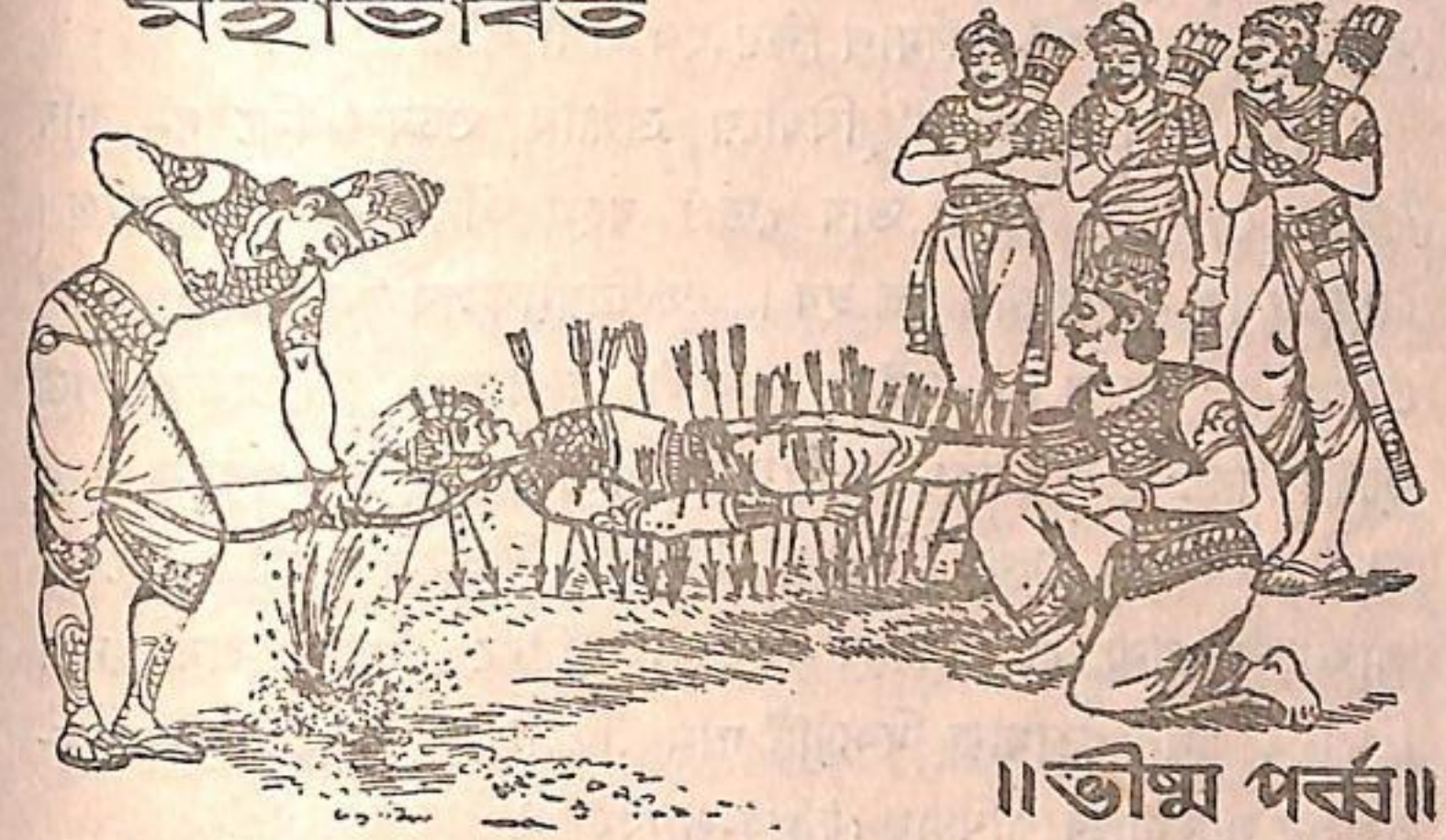
পাণ্ডৱসকলে অজ্ঞাতবাস শেষ কৰি দুৰ্য্যোধনলৈ দূত

পাঠিয়াই ৰাজ্য দিবলৈ অনুমতি বিচাৰিলে। দুৰ্য্যোধনে দূতৰ আগত কৈ পাঠিয়ালে যে, বিনাযুদ্ধই এটি তিলমান মাটিও দিব নোৱাৰে। এই কথা শুনি পাণ্ডৱৰ চাৰি ভায়ে ডাঙৰ ভায়েক যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত যুদ্ধ কৰিবলৈ অনুমতি বিচাৰিলে। তেওঁ ভাবি-চিন্তি শেষত অনুমতি দিলে। পাণ্ডৱসকলে যুদ্ধৰ আয়োজন কৰিলে।

দুৰ্য্যোধনে উলকক পাঠিয়াই শ্ৰীকৃষ্ণক যুদ্ধত কুৰু পক্ষত যোগদান কৰাৰ কথা কলে। শ্ৰীকৃষ্ণই যুদ্ধ নহবলৈ বহুতো চেষ্টা কৰিলে, কিন্তু সকলো বিফল হ'ল। দুয়ো পক্ষৰ যুদ্ধৰ আয়োজন ঠিক হ'ল। কুৰুক্ষেত্ৰ পথাৰত যুদ্ধৰ আয়োজন কৰিলে।

মহাভাৰত

কুৰুক্ষেত্ৰ যুদ্ধত কোঁৱৰ পক্ষৰ প্ৰথম সেনাপতি হ'ল গজ্ঞাৰ নন্দন মহাবীৰ ভীষ্ম। তেওঁ দুৰ্য্যোধনক কলে, “মোৰ পূৰ্বৰ প্ৰতিজ্ঞা মতে মই যুদ্ধ কৰা সময়ত যেন কৰ্ণ যুদ্ধ ক্ষেত্ৰলৈ নাযায়। মই দহদিন যুঁজ কৰিম। এই কেইদিনত কৰ্ণ যুদ্ধলৈ যাব নোৱাৰিব আৰু অস্ত্ৰ ধৰিবও নোৱাৰে।” দুৰ্য্যোধনে সন্মতি দিলে।

ধৃতৰাষ্ট্ৰ অন্ধ, গতিকে তেওঁ কেনেকৈ দেখিব? মনৰ দুখত নানা শোক কৰাত ব্যাসদেৱে তেওঁক দিব্যচক্ষু দান দি কলে, “এই দিব্যচক্ষুৰ সহায়ত তুমি ঘৰত বহিয়েই যুদ্ধ দেখিব পাৰিবা।”

ধৃতৰাষ্ট্ৰই যুদ্ধৰ কথা শুনি চিন্তা কৰি সিংহাসনত বহিল।

এনেতে ঋষিঃদ্বৈপায়ন উপস্থিত হ'ল। তেওঁ ঋষিক যুদ্ধৰ বিৱৰণ জনাই কলে, “এই সৰ্বনাশ কিয় হব লগা হ'ল।”

দ্বৈপায়নে কলে, “পৃথিবীয়ে ব্ৰহ্মাৰ ওচৰত নিবেদন কৰি কৈছে যে, এই ধৰাৰ ভাৰ তেওঁ বহন কৰিব নোৱাৰা হৈছে। সেইবাবেই কুকক্ষেত্ৰত যুদ্ধ হব। ক্ষত্ৰিয়সকলৰ অত্যাচাৰৰ সীমা নোহোৱা হৈছে। সেইবাবে কলি অৱতাবে তোমাৰ পুত্ৰ দুৰ্য্যোধনৰূপে জন্মগ্ৰহণ কৰিছে। তোমাৰ পুত্ৰ জন্মাৰ পৰা নানা অমঙ্গলে দেখা দিছে। দিনতে শিয়ালে হোৱা দিছে। আকাশৰ পৰা তেজ-বৰষুণ হৈছে। দিনতে নক্ষত্ৰবোৰ দেখা গৈছে। মই তোমাক দিব্যদৃষ্টি দান দিলো। ইয়াৰে তুমি পুত্ৰ-সকলৰ সৰ্বনাশৰ পৰিণাম দেখিব পাৰিবা।”

যুধিষ্ঠিৰে অৰ্জুনক অতি সাবধানে যুদ্ধ কৰিবলৈ উপদেশ দিলে। তেওঁ কলে, “আমাৰ সৈন্য-সামন্ত নিচেই কম। কোৰবৰ অসংখ্য সৈন্য।” তেতিয়া অৰ্জুনে হাঁহি হাঁহি কবলৈ ধৰিলে, “সংখ্যাত বেচি হলেও শক্তিত বেচি নহয় মহাবাজ! আপোনাৰ পক্ষত স্বয়ং নাৰায়ণ শ্ৰীকৃষ্ণ আছে। কুকবংশ নিশ্চয় ধ্বংস হব।”

যুদ্ধ কৰিবলৈ ওলাই অৰ্জুনে বিবাদ মানিলে। তেওঁ কলে, “হে সখা শ্ৰীকৃষ্ণ! স্বজন বধ, ভ্ৰাতৃ বধ কৰিবলৈ মই কেনেকৈ যুদ্ধ কৰিম?” তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক সংসাৰ আৰু জীৱৰ অনিত্যতা সম্পৰ্কে বহুতো উপদেশ দিলে। তেওঁলোকৰ কথা-বতৰাবোৰ বা অমৃত-বাণীসমূহ ‘শ্ৰীমদ্ভগবদগীতা’ নামৰ ধৰ্ম্ম-পুথিত বৰ্ণোৱা আছে।

শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক কলে, “মিছাতে তুমি কৈছাঁ যে তুমি বধ কৰিবা; মই আগতে বধ কৰি ৰাখিছোঁ।” এই বুলি ভগবান শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক আপোন বিশ্বৰূপ দৰ্শন কৰালে।

প্ৰথম দিন ভীষ্ম আৰু অৰ্জুনৰ ভীষণ যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। স্বৰ্গৰ পৰা দেৱতাসকলে দুই বাৰৰ যুদ্ধ দেখি পুষ্প-বৰষুণ কৰিবলৈ ধৰিলে।

ভীষ্মই দুৰ্য্যোধনক কলে, “মই যথাসাধ্য যুদ্ধ কৰিম। কিন্তু শিখণ্ডী যদি যুদ্ধ ক্ষেত্ৰলৈ আহে তেনেহলে মই অস্ত্ৰত্যাগ কৰিবলৈ বাধ্য হম।” প্ৰথম দিনৰ বণত ভীষ্ম পাণ্ডৱ পক্ষক কম্পমান কৰি তুলিলে। ভয়ত যুধিষ্ঠিৰে কুকক্ষেত্ৰৰ আনপ্ৰান্তৰ পৰা অৰ্জুনক মাতি আনি ভীষ্মৰ সন্মুখলৈ আহিবলৈ কলে। ইতিমধ্যে অৰ্জুনৰ পুত্ৰ অভিমন্যুই ভীষ্মৰ লগত যুদ্ধ কৰিলে। বালকৰ বণকৌশলত ভীষ্ম বিস্মিত হ'ল। তেওঁ কবলৈ ধৰিলে, “এই বালকৰ বণকৌশল দ্বিতীয় অৰ্জুনৰ সদৃশ।”

অৰ্জুন কুকক্ষেত্ৰৰ আন প্ৰান্তৰ পৰা আহিল। তেওঁ যমৰ নিচিনা ৰূপ ধৰি ভয়ঙ্কৰ যুদ্ধ আৰম্ভিলে। ফলত ভীষ্ম যুদ্ধ এৰি শিবিৰলৈ ঘূৰি আহিল। অৰ্জুনৰ বিক্ৰমত সহস্ৰ সহস্ৰ কুক মহাবথী যুদ্ধত নিহত হ'ল। লক্ষ লক্ষ হাতী-ঘোঁৰা মৰিল। কুক সৈন্যই ভয়তে পলাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে।

তৃতীয় দিনৰ যুদ্ধত ভীষ্মই ভয়ানক যুদ্ধ কৰাৰ ফলত পাণ্ডৱ সৈন্য পিচলুহকিবলৈ ধৰিলে। অস্ত্ৰাঘাতত অৰ্জুন মূৰ্ছিত হ'ল। এনেদৰে কেইবা দিনো যুদ্ধ হোৱাত দুৰ্য্যোধনে দেখিলে যে

জয়ী হোৱা তেওঁলোকৰ পক্ষে অসম্ভৱ। তেওঁ খঙতে জ্ঞানশূন্য হৈ ভীষ্মক বহুতো গালি পাৰিলে।

তেওঁ কলে, “পিতামহ, পাণ্ডৱসকল আপোনাৰ প্ৰিয়। সেই বাবে আপুনি তেওঁলোকক বধ কৰিবলৈ টান পাইছে। মই যদি কৰ্ণক সেনাপতি কৰিলোহঁতেন তেনেহলে তেওঁ বণত জিকি পাণ্ডৱসকলক পৰাস্ত কৰিলেহঁতেন।” এই কথা শুনি ভীষ্ম খঙত অতিষ্ঠ হৈ উঠি কলে, “কৰ্ণই কি কৰিব পাৰিব। যেতিয়া তুমি গন্ধৰ্বৰ হাতত বন্দী হৈছিল। তেতিয়া কৰ্ণই তোমাৰ কি উপকাৰ কৰিছিল? উত্তৰৰ ঘৰৰ পৰা গক হৰণ কৰোঁতে অকল অৰ্জুনে সকলোবোৰ গক ফিৰাই নিছিল। তেতিয়া তোমাৰ কৰ্ণই কি কৰিছিল? স্বয়ং নাৰায়ণ যাব আশ্ৰিত, তাক জয় কৰা তোমাৰ সহজ নহব। মই কালি যুদ্ধ কৰিম।”

পিচদিনা ভীষ্মই মৰসাহ কৰি যুদ্ধ কৰিলে। অস্ত্ৰৰ আঘাত সহ কৰিব নোৱাৰি অৰ্জুন মূৰ্ছিত হ’ল। পাণ্ডৱ সৈন্যই ভয়তে পলাল। শকুনিৰ পৰামৰ্শমতে দুৰ্য্যোধনে পুনৰ ভীষ্মক গালি পাৰি অতিষ্ঠ কৰি তুলিলে। তেতিয়া তেওঁ তুণৰ পৰা পাঁচ পাত বাণ উলিয়াই কলে, “এই পাঁচ বাণেৰে মই কালি পঞ্চপাণ্ডৱক নিহত কৰিম।” এই প্ৰতিজ্ঞা মই কেতিয়াও ভঙ্গ নকৰোঁ। এই কথাত দুৰ্য্যোধনে অশেষ আনন্দ লভিলে।

ভীষ্মৰ প্ৰতিজ্ঞা স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণই জানিলে। তেওঁ অৰ্জুনক এফলীয়াকৈ মাতি নি ভীষ্মৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা কলে। অৰ্জুনে তেতিয়া উপায় কি হব তাকো সোধিলে। শ্ৰীকৃষ্ণই হাঁহি মাৰি

কলে, “উপায় হব। চিন্তা নাই।” এইবুলি দুৰ্য্যোধনৰ বেষ্ট্ৰেৰে বাতি ভীষ্মৰ শিবিৰত উপস্থিত হ’ল। তেওঁক দেখি ভীষ্মই কলে, “দুৰ্য্যোধন, তোমাৰ আগমনৰ কাৰণ কি?”

দুৰ্য্যোধনকপীয়ে কলে, “আপোনাৰ সেই পাঁচপাত বাণ ক’ত ৰাখিছে। মোৰ ধাৰণা শ্ৰীকৃষ্ণই ছলনা কৰি বাণ হৰণ কৰিব পাৰে। সেয়ে বাণ কেইপাত মোক দিয়ক। মই কালিপুৱাই আপোনাক যুদ্ধৰ আগতে সেই বাণ দি দিম।” ভীষ্মই তেতিয়া বাণ কেইপাত উলিয়াই দিলে।

বাণ লৈ নেপথ্যে শ্ৰীকৃষ্ণই হাঁহিলে, তাকে শুনি ভীষ্মই কলে, “হে দয়াময়, তুমি ছলনা কৰি পাণ্ডৱ নিধনৰ বাণ হৰণ কৰিলা। তুমি কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধৰ অস্ত্ৰ নধৰিবলৈ প্ৰতিজ্ঞা কৰিছা, কালি মই তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা ভাঙিম।” পিচদিনা ভীষ্ম শ্ৰীকৃষ্ণক বাণ মাৰি জৰ্জৰিত কৰি তুলিলে। যন্ত্ৰণাত স্থিৰেৰে বব নোৱাৰি শ্ৰীকৃষ্ণই স্মৰ্শন চক্ৰ লৈ বথৰ পৰা নামি আহিল। তাকে দেখি ভীষ্মই অস্ত্ৰ ত্যাগ কৰি যোৰ হাত কৰি কলে, “মোৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰ্ণ হ’ল।” ভীষ্মক পৰাজয় কৰিব নোৱাৰি শ্ৰীকৃষ্ণই ছলনা কৰি নপুংসক শিখণ্ডীক অৰ্জুনৰ বথত বহুৱালে।

তাকে দেখি ভীষ্মই অস্ত্ৰ পৰিত্যাগ কৰিলে। অৰ্জুনে নিৰস্ত্ৰ ভীষ্মক পৰাজয় কৰিলে। ভীষ্মৰ সৰ্ব শৰীৰত শব মাৰি বিন্ধি পেলালে। শবে বিন্ধি মাৰি পেলোৱাত ভীষ্মই শব-শয্যা গ্ৰহণ কৰিলে।

মহাভাৰত

॥ দ্রোণ পৰ্ব ॥

ইয়াৰ পিচত কুক-সেনাপতি হ'ল মহাবীৰ দ্রোণ। এদিন অৰ্জুনৰ ভয়ঙ্কৰ যুদ্ধৰ পিচত দুৰ্য্যোধনে দ্রোণাচাৰ্য্যক কলে, “আমাৰ সকলো সৈন্য ধ্বংস হ'ল। কৰ্ণক সেনাপতি কৰিলে এনে নহ'ল-হেঁতেন।” দ্রোণে এই কথা শুনি কলে, “মই আগেয়ে কৈছিলো যে মই এজন দৰিদ্ৰ ব্রাহ্মণ। মোক সেনাপতি নকৰিবা। এতিয়া কৰিছা যেতিয়া মই পদত্যাগ কৰিম।”

শকুনিৰ পৰামৰ্শ মতে দুৰ্য্যোধন গুৰুৰ চৰণত দৌঘল দি পৰিল। শিষ্যৰ ব্যৱহাৰত সন্তুষ্ট হৈ তেওঁ কলে, “মই যুদ্ধ কৰিবলৈ সাজু আছোঁ। মই এনে ব্যুহ সাজিম যাতে মানুহে চিৰকাললৈ তাক সতয়ে স্মৰণ কৰে।” দ্রোণে চক্ৰব্যুহ তৈয়াৰ কৰিলে। তাৰ মুখত ব'ল জয়দ্ৰথ। পিচফালে ব'ল দ্রোণ।

দুই ফালে কৰ্ণ আৰু অশ্বখমা থাকিল। মাজত ব'ল দুৰ্য্যোধন। তেওঁৰ পিচ ফালে কৃপ, শল্য আৰু ভগদত্ত।

সিদিনাৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱ সৈন্যৰ হাহাকাৰ লাগিল। যুধিষ্ঠিৰ চিন্তাত পৰি পৰামৰ্শ সভাত বহিল। অৰ্জুন যুদ্ধ কৰিবলৈ গৈছে, উভতি অহা নাই। ব্যুহত প্ৰবেশ কৰাৰ কৌশল পাণ্ডৱ পক্ষৰ কোনেও নাজানে। তেতিয়া অৰ্জুনৰ পুতেক অভিমন্যুই আগুৱাই আহি কলে, “চক্ৰব্যুহ ভেদৰ বহুশ্রম মই জানো; গতিকে মই যুদ্ধ কৰিম।” পাণ্ডৱৰ বীৰসকল তেওঁৰ লগত ওলাল।

মাকৰ আশীৰ্বাদ লৈ যুদ্ধলৈ যাত্ৰা কৰিলে। চকুৰ প্ৰচাৰতে ব্যুহ ভেদ কৰি তাৰ ভিতৰত প্ৰবেশ কৰি ভয়ানক যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। কোঁৱৰ পক্ষৰ সৈন্যসকল যুদ্ধত তিষ্ঠিব নোৱাৰা হ'ল।

কৰ্ণ প্ৰভৃতি বীৰসকল অভিমন্যুৰ বণত পৰাস্ত হব লগাত পৰিল। তেতিয়া মাতজন বথী মিলি একেলগে অভিমন্যুৰ লগত যুঁজ কৰিবলৈ ধৰিলে। কিন্তু বেচি সময় তিস্থিব নোৱাৰিলে। ন্যায় যুঁজত অভিমন্যুক পৰাজিত কৰা টান বুলি ভাবি জয়দ্ৰথে ছলনা কৰি অন্যায় যুদ্ধত অভিমন্যুক বধ কৰিলে।

পুত্ৰ শোকত অৰ্জুনে প্ৰতিজ্ঞা কৰিলে যে সূৰ্য্য অস্ত যোৱাৰ আগতে যদি দুৰাত্মা জয়দ্ৰথক বধ কৰিব নোৱাৰে তেনেহলে অগ্নিত প্ৰাণ বিসৰ্জন দিব। কুক পক্ষৰ ডাঙৰ যোদ্ধাসকলে জয়দ্ৰথক তাৰপৰা নি দূৰত লুকাই ৰাখিলে। সূৰ্য্য অস্ত গল। প্ৰতিজ্ঞা মতে অৰ্জুনে অগ্নিকুণ্ড তৈয়াৰ কৰিলে। অৰ্জুনৰ যত্ন

চাবলৈ কোঁৱৰ পক্ষৰ লোকসকল ভৰি পৰিল। জয়দ্রথেও চাবলৈ আহিল। তেওঁ অগ্নি-কুণ্ডৰ ওচৰলৈ অহা মাত্ৰকে সূৰ্য্য পুনৰ উঠিল। জয়দ্রথৰ পলাবলৈ পথ নোহোৱা হ'ল। অৰ্জুনে তেতিয়া জয়দ্রথক বধ কৰিলে।

দুৰ্য্যোধন আৰু দুঃশাসনৰ বাহিৰে বাকী আঠানবৈজন ভায়েকে যুদ্ধত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জন দিলে। পাণ্ডৱ পক্ষৰ অভিমন্যু, বীৰ ঘটোৎকচৰ মৃত্যু হ'ল। ঘটোৎকচৰ মৃত্যু সহজে হোৱা নাছিল। কোঁৱৰ বীৰসকলে ঘটোৎকচক বধ কৰিবলৈ কৰ্ণৰ শৰণাগত হ'ল। কৰ্ণই দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ পৰা 'এক বিঘাতিনী' নামৰ এপাত ভয়ঙ্কৰ অস্ত্ৰ লাভ কৰিছিল। সেই অস্ত্ৰৰ সহায়ত এজনক বধ কৰিব পাৰিব বুলি ইন্দ্ৰই কৈছিল।

ঘটোৎকচৰ বীৰত্বৰ কথা শুনি কৰ্ণই অৰ্জুনক মাৰিবলৈ সাঁচি বখা 'এক বিঘাতিনী' অস্ত্ৰৰে বীৰ ঘটোৎকচক বধ কৰিছিল।

ঘটোৎকচৰ মৃত্যুৰ পিচত কৰ্ণই অৰ্জুন-বধ উপলক্ষে দান ব্ৰত আৰম্ভ কৰিলে। যিয়ে যি বিচাবে তাকেই কৰ্ণই দান কৰিবলৈ ধৰিলে। কৰ্ণৰ গাত দেৱতাসকলে দিয়া কবচ-কুণ্ডল আছিল। সেই কবচৰ সহায়ত দেৱতাৰ বৰ অনুসাবে তেওঁ অজেয় আছিল। দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই বুঢ়া ব্ৰাহ্মণৰ বেশ লৈ কৰ্ণৰ ওচৰত তেওঁৰ গাত থকা কবচ-কুণ্ডল খুজিলে। কৰ্ণই ছদ্মবেশী দেৱৰাজক সমাগবা পৃথিবী দিব খুজিলে। কিন্তু তেওঁৰ কবচৰ বাহিৰে অন্যৰ আৱশ্যক নাই। উপাই নাপাই কৰ্ণই নিজৰ কবচ ব্ৰাহ্মণক দান দিলে।

কুকক্ষেত্ৰত তেতিয়া দুৰ্য্যোধন আৰু ভীমৰ গদা যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। ভীমৰ গদা যুদ্ধ সহিব নোৱাৰি দুৰ্য্যোধন প্ৰাণ লৈ পলাই গ'ল! তাকে দেখি দ্ৰোণাচাৰ্য্য আগবাঢ়ি আহিল। ভীমে দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ যুদ্ধত তিষ্ঠিব নোৱাৰিব বুলি ভাবি শ্ৰীকৃষ্ণই কোঁশল কৰি অশ্বত্থমা মৰা বুলি কবলৈ ধৰিলে। অশ্বত্থমা দ্ৰোণৰ পুতেক। আচলতে দ্ৰোণৰ পুতেক মৰা নাছিল। ভীষ্মৰ যুদ্ধত অশ্বত্থমা নামে হাতী এটাহে মৰিছিল। সেই বাবে শ্ৰীকৃষ্ণই দ্ৰোণে শুনাকৈ 'অশ্বত্থমা হত' বুলি কলে। দ্ৰোণে নিজ পুত্ৰ মৰা বুলি অস্ত্ৰ ত্যাগ কৰি দুখ কৰিবলৈ ধৰিলে। এই ছেগতে ধৃষ্টদ্যুম্নই দ্ৰোণৰ মূৰটো কাটি পেলালে।

মহাভাৰত

এইবাৰ যুদ্ধৰ বাবে কুৰুপক্ষৰ সেনাপতি হ'ল মহাবীৰ কৰ্ণ।
কৰ্ণৰ লগত পাণ্ডৱসকলে যুদ্ধ কৰিবলৈ সাহ নকৰিলে। কৰ্ণৰ
সাৰথি শল্য। তেওঁ যুদ্ধত থাকে। কৰ্ণৰ যুদ্ধত পাণ্ডৱ
সেনাপতিসকল পৰাজিত হ'ল

যুধিষ্ঠিৰক চিন্তিত দেখি অৰ্জুনে প্ৰতিজ্ঞা কৰি কলে যে,
তেওঁ অতি সোনকালে কৰ্ণক বধ কৰিব। ইপিনে পূৰ্বৰ প্ৰতিজ্ঞা
অনুসাবে ভীমে দুঃশাসনক বধ কৰি তেওঁৰ বক্ত পান কৰিলে ;
আৰু সেই বক্তেৰে দ্ৰোপদীৰ বেণী বন্ধন কৰিলে।

কৰ্ণৰ পুতেক বৃষসেনৰো যুদ্ধত মৃত্যু ঘটিব। পুত্ৰ-শোকত
কৰ্ণ অস্থিৰ হৈ পৰিল। তেওঁ যুদ্ধক্ষেত্ৰলৈ গৈ এনে যুদ্ধ আৰম্ভ
কৰিলে যে পাণ্ডৱ সৈন্য ছত্ৰভঙ্গ দিব লগাত পৰিল।

অৰ্জুনে আগবাঢ়ি আহিল। দুয়োৰো মাজত ভয়ানক যুঁজ
আৰম্ভ হ'ল। ব্ৰহ্মশাপ অনুসৰি হঠাৎ কৰ্ণৰ বথৰ চকা মাটিত বহি
গল। সেই চকা তুলিবলৈ যিমানেক চেষ্টা কৰে সিমানেক তললৈ
যাবলৈ ধৰিলে। তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণৰ পৰামৰ্শ মতে অৰ্জুনে বাণ
মাৰিলে। মহাবীৰ কৰ্ণৰ মৃত্যু হ'ল।

মহাভাৰত

ইয়াৰ পিচত কোঁৱৰৰ সেনাপতি হ'ল শল্য। প্ৰথম দিন যুধিষ্ঠিৰৰ লগত বণ আৰম্ভ হ'ল। দুয়ো সমান যোদ্ধা। কোনেও কাকো হৰুৱাব নোৱাৰে। অচিমুখ বাণ মাৰি শল্যই যুধিষ্ঠিৰক দুৰ্বল কৰি পেলালে। তাকে দেখি ভীম আগবাঢ়ি আহিল। শল্যই বাণ মাৰি ভীমৰ কবচ কাটি পেলালে। ভীম জৰ্জৰিত হোৱা দেখি শ্ৰীকৃষ্ণই যুধিষ্ঠিৰক আগবাঢ়িবলৈ কলে। শ্ৰীকৃষ্ণৰ আদেশ মতে যুধিষ্ঠিৰে শল্যৰ বুকুত বাণ মাৰিলে। সেই বাণত শল্যৰ পতন হ'ল।

শল্যৰ মৃত্যু হোৱাত দুৰ্য্যোধনে কৃপাচাৰ্য্য, অশ্বত্থমা আৰু কৃতবৰ্ম্মাক যুদ্ধ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। ইফালে ভীম আগবাঢ়ি আহি যুধিষ্ঠিৰক সহায় কৰিলে। ভীমৰ ভয়ত কৃষ্ণ-সৈন্য

পিছুৰাবলৈ ধৰা দেখি শকুনিৰে অভয় দি আগবাঢ়ি যাবলৈ কলে। তেওঁ নিজেও আগবাঢ়িল।

সহদেৱে শকুনিৰ লগত যুঁজ কৰিলে। শকুনিৰ পুত্ৰ উলুকে পিতাকক সাহায্য কৰিবলৈ আগবাঢ়িল। কিন্তু ভীমৰ হাতত উলুক মৰা পৰিল। সহদেৱৰ যুদ্ধত শকুনি মাটিত বাগৰি পৰিল। তাৰ চুলিত ধৰি টানি আনিলে। তাৰ পিচত এটা এটাকৈ অঙ্গবোৰ কাটি হত্যা কৰিলে।

মনৰ দুখত দুৰ্য্যোধনে দ্বৈপায়ন হৃদলৈ গৈ গদাৰ আঘাত কৰি পানীৰ মাজত সোমাই থাকিল।

॥ চৰ্ম্ম পৰ্ব ॥

দুৰ্য্যোধন দ্বৈপায়ন হৃদলৈ যোৱা শুনি অশ্বখমা, কৃতবৰ্ম্মা আৰু
কৃপাচাৰ্য্য হৃদৰ পাবলৈ গ'ল। তেওঁলোকে তেওঁক পানীৰ পৰা
উঠি আহিবলৈ অনুৰোধ জনালে।

সেই সময়ত এজন ব্যাধ চৰাই চকাৰ কৰিবলৈ হৃদলৈ
গৈছিল। তেওঁ দুৰ্য্যোধনক তেনেকৈ থকা দেখি তৎক্ষণাত সেই
খবৰ যুধিষ্ঠিৰক দিলেহি। ভীমে খবৰ শুনি কলে, “ভালেই হ'ল।
মই তালৈ গৈ দুটক বধ কৰিম।” আনন্দ মনে শ্ৰীকৃষ্ণক লগত
লৈ পাণ্ডৱসকল হৃদৰ ওচৰত উপস্থিত হ'ল।

যুধিষ্ঠিৰে পানীত আত্মগোপনকাৰী দুৰ্য্যোধনক বহুতো
অনুৰোধ কৰি তাৰ পৰা উঠি আহিবলৈ কলে। কিন্তু দুৰ্য্যোধনে
সেই কথা নুশুনিলে। তেতিয়া ভীমে তেওঁক বহুতো গালি-

শপনি দিবলৈ ধৰিলে। গালি শুনি তেওঁ খঙত অধীৰ হৈ গদা
হাতত লৈ তাৰ পৰা উঠি আহিল।

ভীম আৰু দুৰ্য্যোধনৰ তুমুল যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। আকাশৰ
দেৱতাসকলে এই যুদ্ধ চাবলৈ আহিল। বলৰাম আহি তাত
উপস্থিত হ'ল। তেওঁ দুৰ্য্যোধনক কলে, “নিৰামৰ্শবৈজ্ঞান
ভায়েবাৰ মৃত্যু হৈছে। বাকী আছা মাত্ৰ তুমি? কুৰুক্ষেত্ৰৰ
যুদ্ধত তুমি পৰাজয় হৈছা; তথাপি তুমি পঞ্চ-পাণ্ডৱক পাঁচখন
গাওঁ এৰি নিদিলা! এতিয়াও সময় আছে, তেওঁলোকক পঞ্চ
গ্ৰাম দি কাজিয়া মিতমাত কৰা।”

বলৰামৰ কথা শুনি দুৰ্য্যোধনে কলে, “হে দেৱ! মই পাণ্ডৱ-
সকলক যিমান দুখ দিছো, সেই সকলো দুখ তেওঁলোকে পাহৰিব
পাহৰিব; কিন্তু অভিমন্ত্যৰ মৃত্যুৰ শোক কেতিয়াও পাহৰিব
নোৱাৰিব। সেই বাঁৰ-সন্তানক অগ্নায় সমৰত বধ কৰিছোঁ।
মই প্ৰতিজ্ঞা কৰিছোঁ যে, এটি তিলৰ মান ঠাইয়ো বিনা বণে
পাণ্ডৱসকলক নিদিওঁ। সেই প্ৰতিজ্ঞা আজিলৈ ধৰি আছোঁ।
সন্মুখ বণত ভীমে মোক বধ কৰি তেওঁলোকৰ হত ৰাজ্য উদ্ধাৰ
কৰক।”

সকলো কথা শুনি বলৰামে কলে, “তেনেহলে তোমালোকে
যুদ্ধ কৰা, মই দ্বাৰকালৈ ফিৰি যাওঁ।” তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক
দুয়োৰো যুদ্ধ চাই যাবলৈ অনুৰোধ জনালে। বলৰাম
মান্তি হ'ল।

ভীম আৰু দুৰ্য্যোধনৰ গদাযুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। দ্ৰৌপদীৰ বস্ত্ৰ

হৰণৰ সময়ত দুৰ্য্যোধনে নিজৰ উৰু (আঠুৰ ওপৰ ভাগ) দেখুৱাই তাত দ্ৰোপদীক বহিবলৈ কৈছিল। তাকে দেখি ভীমে প্ৰতিজ্ঞা কৰিছিল যে, যুদ্ধৰ সময়ত তেওঁ সেই উৰু ভাঙি চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ কৰিব। হঠাৎ ভীমৰ সেই প্ৰতিজ্ঞাৰ কথা মনত পৰি অতি বেগেৰে গৈ দুৰ্য্যোধনৰ আঠুৰ ওপৰত গদাঘাত কৰিলে। গদাৰ কোবত দুৰ্য্যোধন মাটিত বাগৰি পৰিল। খঙত ভীমে আগুৱাই গৈ মূৰত বাম ভৰিৰে পদাঘাত কৰিলে।

দুৰ্য্যোধনৰ অৱস্থা দেখি যুধিষ্ঠিৰে চিঞৰি উঠি কান্দি কান্দি কলে, “ভাই তুমি মাৰিলা, ভাই-বন্ধু, আত্মীয়-স্বজন সকলোকে মাৰিলা। ইন্দ্ৰৰ নিচিনা তুমি বলী, আজি তুমি মাটিত বাগৰি পৰিছা। মাত্ৰ পাঁচখন গাওঁ হে আমি বিচাৰিছিলোঁ তথাপি শকুনিৰ পৰামৰ্শ মতে তুমি আমাক নিদিলা।” এইদৰে কৈ যুধিষ্ঠিৰে শোকত কাতৰ হৈ পৰিল।

বলবামে খঙত অধীৰ হৈ হুলপাত হাতত লৈ, ভীমক মাৰিবলৈ আগবাঢ়িল। তেওঁ কলে, “ভীমে অনায়াস কৰি দুৰ্য্যোধনক মাটিত বগবালে; গতিকে ভীমক মই বধিম।” শ্ৰীকৃষ্ণই তেতিয়া তেওঁক প্ৰবোধ দি কলে, “দাদা, দুৰ্য্যোধনৰ দুৰ্য্যোধনৰ পতন হোৱা বাবে আপোনাৰ ক্ৰোধ শোভা নাপায়। ভাবি চাওকচোন, একবস্ত্ৰা, বজ্জংঘলা দ্ৰোপদীক সভাৰ মাজলৈ টানি আনি কিমান অপমান কৰিছিল আৰু কিমান ক্ৰোধ দিছিল। নিজৰ আঠুৰ ওপৰত ভায়েকৰ পৰিবাৰক বহুৱাব খুজিছিল। সেই বাবে পাতকীৰ

উচিত শাস্তি দুৰ্য্যোধনে ভোগ কৰিছে। আপুনি মিছাতে খং কৰিছে কিয়? খংমানে বলবাম দ্বাৰকালৈ গুচি গ'ল।

দুৰ্য্যোধনৰ পতনত দেৱতাসকলে স্বৰ্গৰ পৰা পুষ্পবৃষ্টি কৰিবলৈ ধৰিলে। পাণ্ডৱ-সৈন্যই আনন্দত জয়-ধ্বনি তুলিলে।

॥ সৌপ্তিক পৰ্ব ॥

বজ্রা দুৰ্য্যোধনৰ অৱস্থা দেখি অশ্বত্থমাই গৰ্জ্জন কৰি উঠি কলে, মই পৃথিবীৰ পৰা পাণ্ডৱ শূন্য কৰিম।

তেওঁ সেনাপতি হৈ যুদ্ধ কৰিবলৈ সাজু হ'ল। বাতিতে তেওঁ পাণ্ডৱসকলক নিধন কৰিবলৈ স্থিৰ কৰিলে। কৃপাচাৰ্য্যই কলে, “টোপনি যোৱা মানুহক হত্যা কৰা মহাপাপ। এই কাম কৰা উচিত নহয়। স্বয়ং নাৰায়ণ পাণ্ডৱৰ ৰক্ষা-কৰ্ত্তা; গতিকে তুমি চেষ্টা কৰিলেও এই কাম কৰিব নোৱাৰিবা।

খঙত অতিষ্ঠ হৈ অশ্বত্থমা বলিয়াৰ নিচিনা হৈ পাণ্ডৱ শিৰিবলৈ যাত্ৰা কৰিলে। গৈ দেখে যে দুৱাৰত এজন ত্ৰিনয়ন (যাৰ তিনিটা চকু) থকা প্ৰহৰীয়ে পৰ দি আছে। প্ৰহৰীৰ চকু তিনিটা, বাঘৰ ছাল পিন্ধিছে আৰু গলত হাড়ৰ মালা আছে। অশ্বত্থমাই দুৱাৰীক বাট এৰি দিবলৈ কলে। প্ৰহৰীয়ে কলে, “মোক যুদ্ধত ঘটুৱাব পাবিলে তুমি শিৰিবত প্ৰবেশ কৰিব পাৰিবা।”

তেতিয়া অশ্বত্থমাই যুদ্ধ কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ যি বাণ মাৰে সেই বাণেই মুখ মেলি গিলি থয়। এনেকৈ তৃণ শূন্য কৰিলে, এপাত বাণো দুৱাৰীৰ গাত নালাগিল। তেতিয়া তেওঁ দুৱাৰীক কলে, “তুমি কোন?” দুৱাৰীয়ে কলে, “মই বিশ্বনাথ। পাণ্ডৱৰ অনুমতি নহলে তুমি প্ৰাচীৰৰ ভিতৰলৈ যাব নোৱাৰিবা।” তেতিয়া অশ্বত্থমাই মহাদেৱক স্তুতি কৰিবলৈ ধৰিলে। তেওঁৰ স্তুতিত মুগ্ধ হৈ মহাদেৱে হাতৰ খড়্গখন দি তাৰ পৰা আঁতৰ হ'ল।

সেইখন হাতত লৈ শিৰিবত প্ৰবেশ কৰি টোপনি গৈ থকা পাঁচটি পুত্ৰক পঞ্চ-পাণ্ডৱ ভাৰি তেওঁলোকৰ মূৰ কেইটা কাটি কাপোৰেৰে বান্ধি অন্ধকাৰৰ মাজেদি প্ৰস্থান কৰিলে।

কুকৰ শিৰিবলৈ আহি এক্কাৰৰ মাজত দুৰ্য্যোধনক বিচাৰি উলিয়াই কলে, “মই পঞ্চ-পাণ্ডৱক কাটি মূৰ কেইটা লৈ আহিছোঁ।” “চাওঁ মোক দিয়া, ভীমৰ মূৰটো দিয়া—মই সেই মূৰ ভাঙি গুৰি কৰি দিওঁ।” মূৰ কেইটি তেওঁৰ হাতত দিলত দুৰ্য্যোধনে সেই-বোৰ গুৰি কৰি ভাবিলে, প্ৰচণ্ড গদাৰ কোবত যি মূৰত একো ক্ষতি নহয়, সেই মূৰ হাতেৰে চেপিলে গুৰি হয়। এই মূৰ পঞ্চ-পাণ্ডৱৰ নহয়।

দুৰ্য্যোধনে কলে, “তুমি নিবংশ কৰিলা। এই মূৰ দ্ৰৌপদীৰ পাঁচজন পুত্ৰৰ হে। পাণ্ডৱ আৰু কোঁৱৰৰ বংশ ধ্বংস কৰিলা।” কথা শুনি অশ্বত্থমা অৱাক হৈ বল। দুৰ্য্যোধনে শোকতে দেহত্যাগ কৰিলে।

॥ঐশ্বৰ্য্যক পৰ্ব ॥

পঞ্চ-পুত্ৰৰ মৃত্যু সংবাদ পোৱাত যুধিষ্ঠিৰে বিলাপ কৰি নিজকেই দায়ী বুলি ধৰি ললে। নিজৰ ভাগ্যৰ দোষতে আজি পাঁচ-পুত্ৰকে হেৰুৱাব লগা হোৱাত তেওঁ শোকত মূৰ্ছমান হৈ পৰিল। ভীমে এই খবৰ পাই খং কৰি অশ্বত্থমাক মাৰিবলৈ ওলাল।

দ্রোপদীয়ে ভীমক কলে, “অশ্বত্থমাৰ মূৰ কাটি, তাৰ মূৰৰ মণি আনি দিলে তেওঁ পুত্ৰশোকৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাব।” ভীম যোৱা দেখি শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক লৈ আগবাঢ়ি গল। অশ্বত্থমাই এপাত বাণ লৈ মন্ত্ৰপুত কৰি পৃথিবীত পাণ্ডৱ নিহত কৰ বুলি বাণপাত এৰিলে। বায়ুবেগে বাণ ভীমৰ ফালে খেদি অহা দেখি শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক অস্ত্ৰ মাৰিবলৈ উপদেশ দিলে। সখা কৃষ্ণৰ আদেশ ক্ৰমে

অৰ্জুনে মনে মনে গুৰুৰ চৰণ বন্দনা কৰি বাণ নিক্ষেপ কৰিলে। অৰ্জুনৰ বাণ দেখি অশ্বত্থমাইও বাণ মাৰিলে। দুইপাও বাণেই সৃষ্টি ধ্বংসকাৰী। সৃষ্টি ধ্বংস হবৰ ভয়ত নাৰদ আৰু ব্যাসদেৱ আহি চকুৰ পচাবতে দুই বাসত দুয়ো প্ৰবেশ কৰিলে। তাকে দেখি অৰ্জুনে নিজৰ অস্ত্ৰ সম্বৰণ কৰিলে।

অশ্বত্থমাই কলে, “মোৰ অস্ত্ৰ সম্বৰণ কৰাৰ উপায় নাই। মন্ত্ৰপুত বাণে পাণ্ডৱৰ যি কোনো এজনক নিহত কৰিবই।” “মই কওঁ উত্তৰাৰ গৰ্ভত অভিমন্যুৰ যি সন্তান আছে; সেই সন্তানকে বিনাস কৰক এই অস্ত্ৰই; তেতিয়া হলে পাণ্ডৱ নিধনৰ প্ৰতিজ্ঞা বক্ষা হব।”

তাৰ পিচত ব্যাসৰ আদেশমতে অশ্বত্থমাই নিজৰ হাতেৰে মূৰৰ দুৰ্লভ মণি কাটি অৰ্জুনৰ হাতত দিলে। অশ্বত্থমাৰ বাণে উত্তৰাৰ গৰ্ভস্থ সন্তান বিনিষ্ট কৰিলে। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণৰ দয়াত সেই সন্তানে পুনৰ্জীৱন লাভ কৰিলে।

॥ শ্ৰী পৰ্ব ॥

এশ পুত্ৰ আৰু বহুজন আত্মীয়-স্বজনৰ মৃত্যু হোৱাত ধৃতৰাষ্ট্ৰই শোকত বিহ্বল হ'ল। তেওঁ কান্দিবলৈ ধৰিলে। সঞ্জয়ে তেওঁক সংসাৰ আৰু জীৱন সম্পৰ্কে বহুতো বুজালে। তেওঁ কলে, “আপুনি পুত্ৰ শোকত কান্দিছে; কিন্তু আপোনাৰ পুত্ৰসকলে এটাৰ পিচত আনটোকৈ অসংখ্য অন্তায় কৰি গৈছে। পিতামহ ভীষ্ম, গান্ধাৰী, দ্ৰোণ, বিদুৰ প্ৰভৃতিয়ে বহুতো বুজাইছিল, তথাপি দুৰ্য্যোধনে কাৰো বধা বা বুজনিলৈ আক্ষেপকে নকৰিলে। আপুনি নিজেই জানে যে স্বয়ং কলিয়ে দুৰ্য্যোধনৰূপে গান্ধাৰীৰ গৰ্ভত জন্মিল।

কুক কুলৰ নাৰীসকলে কুকক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত মৃত্যু হোৱা আপোন পতি আৰু আত্মীয়সকলক দৰ্শন কৰিবলৈ স্থিৰ

কৰিলে। সেই বাবে তেওঁলোক বণক্ষেত্ৰলৈ গৈ বিলাপ কৰিবলৈ ধৰিলে।

ধৃতৰাষ্ট্ৰই কলে, “মই ভীষ্মৰ লগত এবাৰ দেখা কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিছোঁ। ভীষ্ম সন্মত হ'ল। কিন্তু শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁক বাধা দি এটা লোহাৰে নিৰ্ম্মিত ভীষ্ম তৈয়াৰ কৰি অন্ধৰাজৰ ওচৰত দিলে। ধৃতৰাষ্ট্ৰই আলিঙ্গন কৰাৰ ছলেৰে লোহাৰ ভীষ্মক চূৰ্ণ-বিচূৰ্ণ কৰি পেলালে। শ্ৰীকৃষ্ণই পুনৰ পাণ্ডৱ-সকলক তেনেদৰে বক্ষা কৰিলে।

পাণ্ডৱসকলে গান্ধাৰীক প্ৰণাম কৰিলে। গান্ধাৰীয়ে পুত্ৰশোকত কান্দিবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি ব্যাসদেৱে কলে, “মিছাতে কিয় কান্দিছা আই? ভাবি চোৱাচোন? দুৰ্য্যোধনে যুদ্ধৰ আগতে তোমাক প্ৰণাম কৰিবলৈ যোৱাত তুমি যতেই ধৰ্ম্ম তাতেই জয় বুলি আশীৰ্বাদ দিছিল। পাণ্ডৱসকলে তোমাৰ আশীৰ্বাদ মতে ধৰ্ম্মত থকা বাবেই জয়লাভ কৰিছে। তেতিয়া গান্ধাৰীয়ে শ্ৰীকৃষ্ণক এনেদৰে অভিশাপ দিলে যে, তুমি যেনেকৈ আমাৰ বংশ নাশ কৰিছা তেনেকৈ তোমাৰো বংশ নাশ হব।

যুধিষ্ঠিৰ আৰু বাকী চাৰি ভাই মিলি আত্মীয়সকলৰ মৃতদেহ সংকাৰ কৰিলে। কৰ্ণৰ শোকত কুন্তীদেৱীয়ে বিলাপ কৰি কান্দিবলৈ ধৰাত যুধিষ্ঠিৰ আচৰিত হৈ তেওঁ কন্দাৰ কাৰণ স্তম্ভিলে। তেতিয়া কুন্তীয়ে কলে, “কৰ্ণ তেওঁৰেই সন্তান বুলি উচুপি উচুপি কান্দিবলৈ ধৰিলে। তেওঁ বিয়াৰ আগে সূৰ্য্যদেৱক

আবাধনা কৰি এই পুত্ৰ লাভ কৰা আদি কথা যুধিষ্ঠিৰৰ আগত প্ৰকাশ কৰিলে।

এই কথা শুনি তেওঁ মাকক কলে, “কৰ্ণ আমালোকৰ ভাই বুলি আগেয়ে পৰিচয় নোপোৱা বাবে আমি তাত বধ কৰিলোঁ। তেওঁলোকে ভাই বধ কৰাৰ বাবে দুঃখ কৰিলে।

শ্ৰীকৃষ্ণই যুধিষ্ঠিৰক সিংহাসন গ্ৰহণ কৰিবলৈ আদেশ দিলে। সকলোৱে মিলি ৰাজধানীলৈ আগবাঢ়িল। যুধিষ্ঠিৰক ৰজা হবলৈ গান্ধাৰীয়ে প্ৰস্তাব কৰিলে। তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে কলে, “তেনেহলে তুমি কিয় কান্দিছা দেৱী?” তেতিয়া গান্ধাৰীয়ে কলে, “মই মায়া ত্যাগ কৰিব নোৱাৰি কান্দিবলৈ বাধ্য হৈছোঁ। মই তেওঁলোকক বধ কৰিছোঁ। তুমি ধৰ্মপুত্ৰ, তুমি ধাৰ্মিক, তুমি সিংহাসনত আৰোহণ কৰি স্থায়ী হবলৈ মই আশীৰ্বাদ কৰিছোঁ।”

—ঃ—

মহাভাৰত

॥ শান্তি পৰ্ব ॥

ব্যাসদেৱৰ আদেশ মতে পাণ্ডৱসকল ভীষ্মৰ ওচৰলৈ গ'ল। লগত ধৃতৰাষ্ট্ৰকো নিছিল। ভীষ্মদেৱে শৰ-শৰ্যাত গুই আছিল। শ্ৰীকৃষ্ণক পাণ্ডৱসকলৰ লগত যোৱা দেখি ভীষ্মই তেওঁক স্তুতি কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীষ্মৰ অৱস্থা দেখি যুধিষ্ঠিৰে কান্দিলে; তেতিয়া ভীষ্মই মৃত্যু-তত্ত্ব আৰু পৰলোক সম্পৰ্কে বহুতো উপদেশ দিলে। ভীষ্মই শ্ৰীকৃষ্ণক কলে, “হে দেৱ, মোৰ মনৰ বাঞ্ছা পূৰণৰ বাবে চতুৰ্ভুজ ৰূপ ধাৰণ কৰক।”

শ্ৰীকৃষ্ণই ভক্তৰ মনৰ বাঞ্ছা পূৰণ কৰিবলৈ চতুৰ্ভুজ ৰূপ ধাৰণ কৰি দৰ্শন দিলে। ভীষ্মই নাৰায়ণৰ স্তুতি কৰি দেহত্যাগ কৰিলে।

— — —

॥ অশ্বমেধ পৰ্ব ॥

স্বজনৰ মৃত্যু হোৱা পাপ নাশ হবলৈ যুধিষ্ঠিৰে ব্যাসদেৱক উপায় সোধিলে—“হে মুনিবৰ, এই পাপৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ কি ব্ৰত বা ধ্যান কৰিলে পাপ খণ্ডন ব, আপুনি তাৰেই উপায় দিয়ক।”

যুধিষ্ঠিৰৰ কথা শুনি ব্যাসদেৱে কলে, “হে ৰাজন! অশ্বমেধ যজ্ঞ কৰিলে সকলো পাপ-তাপ আঁতৰ হব।” যজ্ঞৰ নিয়ম-কাৰণ-সমূহ তেওঁ কৈ দিলে। সু-লক্ষণ সম্পন্ন ঘোঁৰা ৰাজা যুবনাশ্বৰ পুৰীত আছে। সেই ঘোঁৰা যুদ্ধ কৰি ভীমে আনিব পাৰিব। ঘোঁৰা আনি যজ্ঞ আৰম্ভ কৰি মেলি দি সেই ঘোঁৰা নানা দেশৰ মাজেৰে গৈ উভটি নহালৈকে যজ্ঞ সমাপন নহব। ভীম, বৃষকেতু আৰু মেঘবৰ্ণ ঘোঁৰা আনিবলৈ যাব লাগিব।

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে, “ঘোঁৰা ভীমে আনিব নোৱাৰিব। কাৰণ, যুবনাশ্ব ৰজা অতি বলবান।”

ভীমে কলে, “মই আনিব পাৰিম।” এই বুলিকৈ অৰ্জুনক ধাৰ্ত্তি ৰজাৰ বক্ষণার্থে এৰিলে। ধৰ্ম্মৰাজক সেৱা জনাই মেঘবৰ্ণ আৰু বৃষকেতুক লগত লৈ ভীম ঘোঁৰা আনিবলৈ গল।

গৈ গৈ তেওঁলোকে যুবনাশ্বৰজাৰ ৰাজধানী পালে। চাৰিও ফালে সশস্ত্ৰ বাহিনীয়ে ৰাজধানী ৰক্ষা কৰি আছে। যজ্ঞৰ ঘোঁৰা যেতিয়া সৰোবৰলৈ পানী খাবলৈ আহিব তেতিয়া ধৰিব লাগিব। কিন্তু যুদ্ধ কৰিব লাগিব। এইদৰে তেওঁলোকে ভাবি-চিন্তি স্থিৰ কৰিলে। বৃষকেতুই কলে, “মই যুদ্ধ কৰিম।” মেঘবৰ্ণই কলে, “মই ঘোঁৰা ধৰিব পাৰিম।”

বহুতো ঘোঁৰাই পানী খাই গ’ল; কিন্তু শ্যাম-বৰণৰ ঘোঁৰা দেখা নাপালে। অলপ পিচতেই তেনেধৰণৰ ঘোঁৰা সৰোবৰলৈ আহিব ধৰিছে।

বৃষকেতুই ভীম আৰু মেঘবৰ্ণক প্ৰণাম কৰি আগবাঢ়ি গল। ৰাক্ষসী মায়াত মেঘবৰ্ণই বতাহ, বৰষুণ আৰু শিল বৰষুণ সৃষ্টি কৰি ঘোঁৰা ৰক্ষীসকলক বিব্ৰত কৰি ঘোঁৰা হৰণ কৰিলে।

ৰক্ষীসকলে ভাবিলে দেৱৰাজ ইন্দ্ৰই এনে দুৰ্গতি দি ঘোঁৰা হৰণ কৰিছে। তেওঁলোক গৈ ৰজাৰ আগত সকলো কথা জনালে।

ৰজা যুবনাশ্বই এই কথা শুনি ঘোঁৰা হৰণকাৰীক শাস্তি দিবলৈ যুদ্ধ যাত্ৰা কৰিলে। বৃষকেতুৰ লগত তেওঁ প্ৰচণ্ড যুদ্ধ

কৰিলে। ষ্ঠকেতুৰ বণ কৌশলতাত বজা মুগ্ধ হৈ কলে, “ধন্য বীৰ তুমি। মই তোমাৰ বণত মুগ্ধ হৈছোঁ; তোমাৰ পৰিচয় দিয়া, কাৰ পুত্ৰ তুমি।”

ষ্ঠকেতুই কলে, “মই পাণ্ডৱ জননী কুন্তীদেৱীৰ পুত্ৰ মহাবীৰ কৰ্ণৰ পুতেক। মোৰ নাম ষ্ঠকেতু।” পৰিচয় লৈ তেওঁ আনন্দ মনে কলে, “মই যুদ্ধ বাদ দিলো। ঘোঁৰটো মই তোমাক উপহাৰ দিলোঁ; তুমি আনন্দ মনে ঘোঁৰা লৈ যোৱা।” এই কথা শুনি ভীমে কলে, “ই অসম্ভৱ। যজ্ঞৰ ঘোঁৰা যুদ্ধ কৰিয়েই গ্ৰহণ কৰিব লাগে।”

তেতিয়া তেওঁ পুনঃ যুঁজ আৰম্ভ কৰিলে। দুয়ো সমান যোদ্ধা হঠাৎ ষ্ঠকেতুৰ এপাত বাণে যুৱনাশ্বক অচেতন কৰিলে। ষ্ঠকেতুই মনে মনে শ্ৰীকৃষ্ণক মাতি কলে, “যুৱনাশ্ব বজাক বচাই দিয়া প্ৰভু।”

জ্ঞান পোৱাৰ পিচত বজা উঠি বহিল তেওঁৰ ভীমৰ লগত পৰিচয় হ’ল। ভীমৰ পৰিচয় পোৱাত ভীমক সেৱা জনাই কলে, “আজিৰ পৰা মই পাণ্ডৱৰ শৰণাগত। তেওঁ ভীম আৰু বাকী দুইজনক নিজৰ ৰাজধানীলৈ লৈ গৈ যথোচিত সন্মান কৰি আদৰ-যত্নেৰে আতিথ্য গ্ৰহণ কৰালে।

তেওঁ পাণ্ডৱৰ ৰাজধানীলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বজাৰ মাকে আপত্তি কৰি কলে, “পাণ্ডৱসকল পাপী আৰু কৃষ্ণ হৈছে তেওঁলোকৰ সহায়।” পাণ্ডৱৰ নিন্দা শুনি তেওঁ মাকক জোৰ কৰি হস্তিনা-পুৰলৈ লৈ গল।”

অশ্বমেধৰ অশ্ব যোগাৰ হোৱাত কৃষ্ণৰ আদেশ মতে ভীম, অৰ্জুন, কৃষ্ণৰ পুতেক প্ৰহ্মা, সত্যকি আৰু কৃতবৰ্ম্মা দিগ্বিজয় কৰিবলৈ ওলাল। যুৱনাশ্ব, অনুশাল আৰু কৰ্ণৰ পুত্ৰ ষ্ঠকেতুও গ’ল।

মাহিষ্মতী নগৰত নীলধ্বজ বজাৰ পুতেক প্ৰবীৰ স্তম্ভেৰে যজ্ঞ ঘোঁৰা আটক কৰিলে। ঘোঁৰাৰ কপালত লিখা কথা পঢ়ি পাণ্ডৱৰ অশ্বমেধৰ ঘোঁৰা বুলি জানি তাক বান্ধি থলে।

অৰ্জুনৰ লগত যুদ্ধ কৰি প্ৰবীৰৰ মৃত্যু হয়। পুত্ৰ-শোকত কাতৰ হৈ হোৱা বজাক জোৱায়েকে ঘোঁৰা ফিৰাই দিবলৈ অনুৰোধ কৰাত বজাই ঘোঁৰা আনিবলৈ অন্তঃপুৰত থকা পৰিবাৰ ‘জনা’ক সকলো কথা কলে।

পুত্ৰৰ শোকত কাতুৰ হোৱা জনাই এই কথা শুনি খঙত অতিষ্ঠ হৈ কলে, “বজা আপুনি ক্লীব; আৰু ক্ষত্ৰিয় নহয়। শত্ৰুৰ ভৰিত ধৰি ঘোঁৰা ফিৰাই দিয়াকে বাঞ্ছা কৰে।” এই কথা শুনি বজাই অলপো বিচলিত নহৈ ঘোঁৰা নি পাণ্ডৱক দি বশ্যতা স্বীকাৰ কৰিলে। মনৰ দুখত প্ৰবীৰৰ মাক জনাই দেহত্যাগ কৰিলে। তেওঁ মৰাৰ আগতে এই বুলি অভিশাপ দিলে যে তুমি তোমাৰ পুত্ৰৰ হাতত মৰিব লাগিব।

ইয়াৰ পিচত ঘোঁৰা গৈ হংসধ্বজ বজাৰ নগৰত উপস্থিত হ’ল। বজাৰ দুই পুতেক—সুধম্মা আৰু সুবথ। দুয়োজনেই বিদ্বান আৰু ধাৰ্ম্মিক আছিল। তেওঁলোকৰ ধৰ্ম্ম বৈষ্ণৱ।

ঘোৰাক লগত অৰ্জুন অহা বুলি জানিব পাৰি বজাই কলে, “যতে অৰ্জুন ত’তেই কৃষ্ণ। আজি নাৰায়ণৰ স্মদৰ্শন লাভ কৰিব পাৰিম। এইবুলি তেওঁ সেনাপতি আৰু সৈন্য-সকলক আদেশ দি কলে, “অৰ্জুনকে ধৰি আনা। য’জ্ঞৰ ঘোঁৰা আনি বান্ধি থোৱা।”

পাণ্ডৱ সৈন্য নগৰত প্ৰৱেশ কৰাৰ লগে লগে ৰাজপুত্ৰ স্মদনাই বুঁজ কৰিবলৈ আগবাঢ়িল। তেওঁ মহাবীৰ আছিল। বৃষকেতু আৰু সাত্যকী প্ৰভৃতি পাণ্ডৱ বীৰসকল তেওঁৰ বগত তিষ্ঠিব নোৱাৰা হ’ল। তাকে দেখি মহাবীৰ অৰ্জুন আগবাঢ়িল।

অৰ্জুনক দেখি স্মদনাই আনন্দ পালে। তেওঁ কলে, “তোমাৰ বথৰ সাবথী কৃষ্ণ ক’ত? সাবথি নোহোৱাকৈ কেনেকৈ বগ কৰিবা?” অৰ্জুনে তেওঁৰ কথা শুনি খঙেৰে যুদ্ধ আৰম্ভ কৰিলে। অৰ্জুনে জানিব পাৰিলে যে স্মদনাই যুদ্ধ-কৌশল তেওঁতকৈ বেছি। পৰাজয় হব ভাবি অৰ্জুনে বৰ শক্তিশালী তিনিপাত বাণ ধনুত জুঁবিলে। সেই বাণৰ শব্দত পৃথিবী কঁপি উঠিল। স্মদনাই কৃষ্ণ নাম স্বৰণ কৰি বাণ তিনপাত কাটি পেলালে। বাণ ব্যৰ্থ হোৱা দেখি অৰ্জুনে তলমুৱা হৈ বল। কিন্তু কি আচৰিত মাটিত পৰা সেই বাণ অকস্মাত ওপৰলৈ উঠি স্মদনাইৰ মূৰ কাটি পেলালে। অৰ্জুনে আচৰিত হৈ কৃষ্ণৰ ফালে চালে।

“গৰুড়ক মূৰটো লৈ প্ৰয়াগত বিসৰ্জন দিবলৈ কলে; কিন্তু গৰুড়ো সেই মূৰ লবাবই নোৱাৰিলে। শিৱভক্ত

স্মদনাইৰ মূৰ মহাদেৱৰ বৃষ (বলদ গৰু) আহি লৈ গ’ল। মহাদেৱে সেই মূৰৰ মালা কৰি পিন্ধিলে।

পুত্ৰৰ মৃত্যু সংবাদ পোৱাত হংসধ্বজ কান্দিবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি তেওঁৰ আইন পুতেক স্মদন যুদ্ধ কৰিবলৈ ওলাল তেওঁও মহাবীৰ আছিল। পাণ্ডৱতকৈ তেওঁ কোনো গুণে অপাৰগ নাছিল।

যুদ্ধত বিশেষ বীৰত্ব দেখুৱাই স্মদনে মৃত্যু বৰণ কৰিলে। শিৱদূত আহি তেওঁৰ মূৰ লৈ গ’ল। দেৱাদিৱেৰ মহাদেৱে বৈষ্ণৱৰ সেই মূৰটোত গ্ৰহণ কৰিলে।

পুত্ৰ শোকত হংসধ্বজ বজাই হাহাকৰ কৰি উঠিল। শেষত ধৈৰ্য্য ধৰি যুদ্ধ কৰিবলৈ আগবাঢ়ি গ’ল। গৈ দেখিলে অৰ্জুনৰ বথৰ ওপৰত শঙ্খ, চক্ৰ, গদা, পদ্ম হাতত লৈ শ্ৰীকৃষ্ণই চতুৰ্ভুজ ৰূপ ধাৰণ কৰি বহি আছে। মনৰ অভিলাস পূৰ্ণ হোৱা দেখি হংসধ্বজ বথৰ পৰা নামি শ্ৰীকৃষ্ণক প্ৰণাম জনাই কলে, “যদি ভক্তৰ প্ৰতি সদয় হয় তেনেহলে মোৰ পুৰীলৈ গৈ কৃতার্থ কৰে যেন।” এৰাতি অৰ্জুনৰ লগত কমললোচন কৃষ্ণই বজাৰ অতিথ্য গ্ৰহণ কৰিলে।

তাৰ পিচত ঘোঁৰা গৈ প্ৰমীলাৰ নাৰী ৰাজ্যত উপস্থিত হ’ল। প্ৰমীলাই ঘোঁৰা আটক কৰিলে। তেওঁ কলে, “অৰ্জুনে যদি মোক বিয়া কৰায় তেনেহলে ঘোঁৰা এৰি দিম।” অৰ্জুনে অশ্বমেধ যজ্ঞ সমাপন হলে তেওঁক বিয়া কৰাব বুলি প্ৰতিশ্ৰুতি দিলে।

তাৰপৰা ঘোঁৰা গৈ মণিপুৰ পালে। বজা বজ্ৰবাহনৰ অনুচৰসকলে ঘোঁৰা বান্ধি থলে। ঘোঁৰাৰ কপালৰ লিখা পত্ৰ পঢ়ি তেওঁ গৈ মাক চিত্ৰাঙ্গদাক কলে, “আই! বজা যুধিষ্ঠিৰৰ অশ্বমেধ যজ্ঞৰ ঘোঁৰা বান্ধি বাখিছোঁ। তুমি দেখোন কৈছিল, অৰ্জুন মোৰ পিতা? আজিলৈকে পিতাৰ মুখ দেখা পোৱা নাই। নাজানি ঘোঁৰা বান্ধিছোঁ।”

কথা শুনি চিত্ৰাঙ্গদাই পুতেকৰ কথাত খং কৰি ঘোঁৰা লৈ গৈ পিতাকৰ ওচৰত ক্ষমা বিচাৰিবলৈ কলে। বজ্ৰবাহনে কলে, এইয়া “ক্ষত্ৰিয়ৰ নিয়ম নহয় মা। আজি যদি মই ঘোঁৰা লৈ গৈ তেওঁৰ পুত্ৰ বুলি ক্ষমা বিচাৰো তেনহলে তেওঁ মোক কাপুৰুষ বুলি হাঁহিব। আক ঘৃণাও কৰিব।”

মাকৰ অনুৰোধত তেওঁ পিতাকক দেখা কৰিবলৈ গ’ল। কথা শুনি অৰ্জুনে তেওঁক লাথি মাৰি পেলাই দি খঙেতে কলে, “নটীৰ সন্তান, ভীক, কাপুৰুষ; কাক পিতা বুলি পৰিচয় দিব আহিছা? মই কাপুৰুষৰ পিতাক নহওঁ; ইয়াৰ পৰা আঁতৰ হ।”

বজ্ৰবাহনে বিনীতভাৱে কলে, “গালি নাপাবিব পিতা, মই সচা কথা কৈছোঁ। তৃতীয় পাণ্ডৱ মোৰ পিতা, আক চিত্ৰাঙ্গদা মোৰ জননী।” তেতিয়া হংসধ্বজ আক নীলধ্বজ বজাই অৰ্জুনক কলে, “এনেকৈ আপোনাৰ পুত্ৰক পদাঘাত কৰা অন্যায় হৈছে। তেওঁ আপোনাক পূজা কৰিবলৈ আহি অপমান পাব লগা হ’ল।”

অৰ্জুনে খঙেৰে কলে, “ই মোৰ পুত্ৰ নহয়। কোনোবা নটীৰ জাবজ সন্তান। মোৰ পুত্ৰ আছিল বীৰ অভিযুগ। তেওঁ মৰিও অশেষ কীৰ্ত্তি আৰ্জি গৈছে। ইও যদি মোৰ পুত্ৰ হলেহেঁতেনে তেনেহলে বিনাযুদ্ধে ঘোঁৰা দিবলৈ নাহিলহেঁতেন।”

এই কথা শুনি বজ্ৰবাহন স্থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰা হ’ল। খঙেতে কলে, “জননীৰ আদেশ মতে আপোনাক প্ৰণাম কৰিবলৈ আহিছিলোঁ। আপুনি মোক জাবজ বুলি গালি পাৰিছে। জগতত কোনে জাবজ আপুনিৰেই বিচাৰ কৰক। আপোনাৰ মাকে কন্যা কালতে সন্তান প্ৰসব কৰিছিল। আপোনালোক পাঁচভাই দেৱতাৰ ঔৰসজাত সন্তান। কাৰণ, আপোনাৰ পিতাক আছিল পুৰুষত্বহীন। সেই বাবে বোধ কৰো আপোনাৰ মাতৃ নটী নহয়? আপুনি বোধকৰো জাবজ নহয়? নিজৰ জন্ম-বৃত্তান্ত লক্ষ্য কৰিহে আনক ঠাট্টা বা বিদ্ৰূপ কৰা উচিত। মই কাৰ পুত্ৰ, সেই কথা মই যুদ্ধ ক্ষেত্ৰত জনাম। বিনা যুদ্ধে মই ঘোঁৰা এৰি নিদিওঁ।”

এই কথা চিত্ৰাঙ্গদাই শুনি ভয়তে কঁপি উঠিল। অৰ্জুনৰ লগত যুঁজ। পিতা-পুত্ৰৰ যুঁজ কৰা লাভ নে ক্ষতি একো স্থিৰ কৰিব নোৱাৰি চিত্ৰাঙ্গদাই পুতেকক কলে, “পুত্ৰ! অৰ্জুন মহা যোদ্ধা, তেওঁ যুদ্ধত অজেয়।”

“কোনো চিন্তা নাই আই! কেৱল তুমি আশীৰ্বাদ কৰা যাতে জয়ী হব পাৰো। অৰ্জুনক মই ভয় নকৰোঁ। মই ভাবো তেওঁ অতি তুচ্ছ।” মাকৰ আশীৰ্বাদ লৈ তেওঁ যুদ্ধলৈ আগবাঢ়িল।

যুদ্ধত বক্রবাহনে পাণ্ডৱ পক্ষৰ যোদ্ধাসকলক পৰাস্ত কৰিবলৈ ধৰিলে। তাকে দেখি অৰ্জুনে গাণ্ডীৰ হাতত লৈ খেদি গ'ল।

যুদ্ধ কৰি বক্রবাহনে কলে, “তৃতীয় পাণ্ডৱ তুমি, বীৰ বুলি বৰকৈ গৰ্ব কৰা, নহয় নে? আহাচোন জাবজ কোন? তাৰেই পৰিচয় দিওঁ। তোমাৰ সাৰথি কৃষ্ণ ক'ত? তেওঁক স্মৰণ কৰা।”

তাৰ পিচত দুয়োৰো ঘোৰতৰ যুদ্ধ আৰম্ভ হ'ল। অৰ্জুনে চাৰিওফালে অমঙ্গলৰ চিন দেখিবলৈ ধৰিলে। বথৰ ওপৰত কাউৰীয়ে বহি কা-কা কৰিবলৈ ধৰিলে। একাষেদি বৃষকেতুই বক্রবাহনক আক্ৰমণ কৰিছিল। বাণে বৃষকেতুৰ মূৰ কাটি মাটিত পেলাই দিলে। পাণ্ডৱ বীৰসকলে পৰাজয় বৰণ কৰি পলাবলৈ ধৰিলে।

ভূগত যিবোৰ চোকা অস্ত্ৰ আছিল সকলোবোৰ প্ৰয়োগ কৰিলে; কিন্তু বক্রবাহনে অৰ্জুনৰ সকলো অস্ত্ৰ কাটি পেলালে। ব্ৰহ্মবাণ, পাণ্ডুপাত অস্ত্ৰ সকলো ব্যৰ্থ হ'ল। বক্রবাহনে ধনুত গঙ্গা অস্ত্ৰ যুঁবিলে। অস্ত্ৰৰ গৰ্জনত পৃথিবী কঁপি উঠিল।

সেই অস্ত্ৰই বায়ুবেগে গৈ অৰ্জুনৰ মূৰ কাটি মাটিত পেলালে।

পাণ্ডৱ সৈন্যৰ হাঁহাকাৰ লাগিল। খবৰ পোৱাত চিত্ৰাঙ্গদাই আউলী-বাউলী বেগে আহি মৃত অৰ্জুনৰ বুকুৰ ওপৰত পৰি কান্দিবলৈ ধৰিলে। বক্রবাহনক তেওঁ নানা কু-কথাৰে গালি পাৰিবলৈ ধৰিলে।

তাকে দেখি চিত্ৰাঙ্গদাৰ ভায়েকে কলে, “মিছাতে কান্দি

শোকাৰ নহবা। মই পাতালৰ পৰা অমৃত মণি আনি তোমাৰ অৰ্জুনক জীয়াই।” এই বুলি তেওঁ উলুপীৰ সহায়ত নাগৰাজ্যলৈ গ'ল। কিন্তু মণি আনিব নোৱাৰিলে। কথা শুনি বক্রবাহনে নিজে গ'ল। গৈ যুদ্ধ আৰম্ভ কৰি নাগৰাজ্যৰ ত্ৰাসৰ সৃষ্টি কৰিলে। বাসুকীৰ লগত যুঁজি মণি আনিলে।

মণিৰ স্পৰ্শত অৰ্জুনে পুনৰ্জীৱন পালে। পুত্ৰৰ হাতত মৰি আকৌ পুত্ৰৰ বাবেই জীৱন ফিৰাই পালে। পাণ্ডৱ সৈন্যসকলেও পুনৰ্জীৱন পালে।

মণিপুৰত আনন্দৰ উৎসৱ আৰম্ভ হ'ল। এইবাৰ ঘোঁৰা-বখীয়া হৈ বক্রবাহনো ওলাল। ঘোঁৰা গৈ সৰস্বতীপুৰত সোমাল। তাতে যমৰ লগত যুদ্ধ কৰি ঘোঁৰা উদ্ধাৰ কৰিলে।

এনেকৈ দিগ্বিজয় সমাপ্ত কৰি পাণ্ডৱসকল হস্তিনাপুৰলৈ উলটি আহিল। লগত বক্রবাহনো আহিছিল। মহা-সমাবোধেৰে অশ্বমেধ যজ্ঞ সম্পন্ন হ'ল।

॥ আশ্ৰমিক পৰ্ব ॥

কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত আত্মীয়-স্বজন বিনାশ হোৱাত বৃদ্ধ ধৃতৰাষ্ট্ৰ
বজাই পৰিবাৰৰ লগত বনলৈ যাবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। যুধিষ্ঠিৰে
ভায়েকসকলৰ লগত বুঢ়া-বুঢ়ীক সেৱা জনালে আৰু বিনীত-
ভাৱে তেওঁলোকক ঘৰত থাকিবলৈ অনুৰোধ জনালে।

সেই অনুৰোধ বা বিনয় ভাৱত কোনো ফল নধৰিল। পাণ্ডৱ
জননী কুন্তীদেৱীও তেওঁলোকৰ লগত বনলৈ ওলাল।

পাণ্ডৱসকল শোকত কাতৰ হৈ পৰিল। দ্ৰোণদীও
কান্দিবলৈ ধৰিলে। কুন্তীদেৱীয়ে তেওঁলোকক সান্ত্বনা দি নকুল
আৰু সহদেৱক বোৱাবীয়েক দ্ৰোণদীৰ হাতত সমৰ্পণ কৰি কলে,
“আজিৰ পৰা এওঁলোকৰ ভাৰ তোমাৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰিলো।
এওঁলোকৰ মাকৰ মৃত্যু হোৱাৰ সময়ত মোৰ হাতত সঁপি

দিছিল। আজি মই বনলৈ যাবলৈ ওলোৱা বাবে এওঁলোকৰ
ভাৰ তোমাৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰিলো।”

গঙ্গাৰ পশ্চিম পাৰত দ্বৈপায়ন বনত তেওঁলোকৰ কুটীৰ
তৈয়াৰ হ’ল। তালৈ বিছৰ আৰু সঞ্জয়ে সকলোকে লৈ গ’ল।
এই বনৰ শোভাই তেওঁলোকক মুগ্ধ কৰিলে। ধৃতৰাষ্ট্ৰই তাতে
নিজৰ আশ্ৰম তৈয়াৰ কৰিলে। যুধিষ্ঠিৰে আত্মীয়সকলক লগত লৈ
তেওঁলোকক দেখা কৰিবলৈ সেই বনলৈ গ’ল।

বিছৰৰ খবৰ লোৱাত তেওঁ জানিলে যে, বিছৰে আজিচাৰি
দিন ধৰি গঙ্গাৰ পাৰত বহি আছে। সকলোৱে তালৈ গৈ দেখে
যে মহামতি বিছৰ ধ্যান কৰি বহি আছে; কিন্তু তেওঁৰ শৰীৰত
প্ৰাণ নাই।

বিছৰৰ অৱস্থা দেখি পাণ্ডৱসকলে হিয়াধূনি কান্দিবলৈ
ধৰিলে। দ্বৈপায়ন মুনি ইমান দিনে তেওঁলোকৰ লগত
আছিল। তেওঁ দ্বাৰকালৈ যাবলৈ বুলি সকলোৰে পৰা বিদায়
ললে। তেওঁ গান্ধাৰীক কলে, “তোমাক যদি কোনো বৰ লাগে
তেনেহলে মাগি লোৱা।”

গান্ধাৰীয়ে কলে, “হে মুনিবৰ, কৃপা কৰি এই বৰ দিয়ক প্ৰভু !
যাতে মই মোৰ মৃত পুত্ৰসকলক এবাৰ দেখিবলৈ পাওঁ।”

“তথাস্তু !” বুলি মহৰ্ষি দ্বৈপায়নে মৃত ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৃপ,
দুৰ্য্যোধন, দুঃশাসন প্ৰভৃতি এশ ভায়েকসকলক আহ্বান কৰিলে।
তেওঁ তেওঁলোকক গান্ধাৰীৰ চকুৰ আগত দেখা দিবলৈ মাতিলে।
লগতে কুৰুক্ষেত্ৰত প্ৰাণ এৰা দুয়ো পক্ষৰ মহাবীৰসকলক

মাতিলে। সকলোৰে আহি আবিভূত হ'ল। ধৃতবাহুই কান্দি কান্দি কবলৈ ধৰিলে, “মই জন্মান্তৰ হৈ কেনেকৈ পুত্ৰ বা আত্মীয়-সকলৰ মুখ দেখা পাম?” দ্বৈপায়নে কলে, “এওঁলোকক চাবলৈ মই তোমাক দৃষ্টিশক্তি দান কৰিলোঁ।”

মুনিৰ আদেশত মৰা পুত্ৰ আৰু আত্মীয়সকল এজন এজনকৈ আহি তেওঁলোকৰ ওচৰত থিয় দি সকলোৰে শুভ কামনা কৰি ওচি গ'ল। কৰ্ণ আহি ছাঁয়া মূৰ্তিৰ ৰূপত থিয় হ'ল। পঞ্চ-পাণ্ডৱে তেওঁক প্ৰণাম জনালে। কৰ্ণ ই তেওঁলোকক আশীৰ্বাদ দিলে। যটোৎকচক ভীমে আশীৰ্বাদ দিলে। অভিমন্যুক অৰ্জুনে আদৰ কৰিলে। উত্তৰা গৈ অভিমন্যুৰ ওচৰত বহিল। কোঁৱৰৰ এশ ভাই-ককাই আহি নিজ পিতা-মাতা, পুত্ৰ, স্ত্ৰীৰ লগত মিলিত হৈ অন্তৰ্দ্ধান হ'ল।

যুধিষ্ঠিৰে নিজৰ ভায়েকহঁতক, আত্মীয়সকলক লগত লৈ হস্তিনাপুৰলৈ উভতি আহিল। ধৃতবাহু, গান্ধাৰী, কুন্তী আৰু সঞ্জয়ে সকলোৰে পৰা চিৰকাললৈ বিদায় লৈ অগ্নিকুণ্ডত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জন দিলে।

— — —

মহাভাৰত

॥ মুঘল পৰ্ব ॥

গান্ধাৰীয়ে শ্ৰীকৃষ্ণক অভিশাপ দি কৈছিল যে, যেনেকৈ আমাৰ বংশ নাশ কৰিছা, তেনেকৈ তোমাৰ যি বংশও নাশ হব। কৃষ্ণৰ অনুৰোধত বহুদেৱে এটা যজ্ঞ পাতিলে। য'ত যিমান মুনি-ঋষি আছিল সকলোকে নিমন্ত্ৰণ দিলে। বজা, মহাবজা, পণ্ডিত সকলোকে মাতিলে।

যাদৱ বালকসকলে ঋষি-মুনিসকলৰ লগত কোতুক কৰিবলৈ জাম্বৱতীৰ পুতেক শাম্বক মাতি আনিলে। তেওঁক নাৰী ৰূপত সজাই তলপেটৰ ওপৰত মুঘল (লোৰ অস্ত্ৰ) এপাত বান্ধি গৰ্ভৱতীৰ নিচিনাকৈ সজালে। তাৰ পিচত তেওঁক মুনিৰ ওচৰলৈ নি কলে, “প্ৰভু! এই তিবোতাটি গৰ্ভ-যন্ত্ৰণাত বৰ কষ্ট পাইছে; কিমান দিনত এওঁৰ প্ৰসৱ হব, দয়া কৰি কৈ দিয়ক?”

মুনিৱৈ প্ৰাণ কৰি সকলো জানিব পাৰি খঙত অতিষ্ঠ হৈ কলে, “তোমালোক কৃষ্ণৰ নন্দন হৈও আমাক উপহাস কৰিছা ? বৰ্ণশ্ৰেষ্ঠসকলক অপমান কৰা বাবে আমি তোমালোকক অভিশাপ দিলোঁ যে, ‘যি মুঘল লৈ গৰ্ভ প্ৰদৰ্শন কৰিছা, সেই পাতেবেই তোমালোকৰ যত্ন বংশ ধ্বংস হ’ব’।”

শ্ৰীকৃষ্ণই সকলো কথা জানিব পাৰি পুতেকসকলক চিন্তাৰ কাৰণ স্মিলিলে। পুতেকসকলৰ পৰা সকলো কথা শুনি তেওঁলোকক চিন্তা কৰিবলৈ বাধা দিলে।

তেওঁ মুঘলটো নি প্ৰভাসৰ পাবৰ শিলত ঘঁহি শেষ কৰিবলৈ পুতেকসকলক আদেশ দিলে। সেই উপদেশ মতে বালকসকলে মুঘলপাত শিলত ঘঁহিবলৈ ধৰিলে। সক টুকুৰা এটি থকাত সেইখিনি পানীত পেলাই দিলে।

অৱশিষ্ট মুঘলৰ অংশখিনি পানীত নপৰি নল-খাগৰীৰ মাজত পৰিছিল। এটা মাছে সেইখিনি খাও বস্তু ভাবি খাই পেলালে। ভাগ্যক্ৰমে সেই মাছটো মাছমৰীয়াৰ জালত পৰি ধৰা পৰিল। মাছটো কটাৰ সময়ত তাৰ পেটৰ পৰা লোহাৰ টুকুৰাখিনি ওলাল। তালৈ ‘জৰা’ নামৰ ব্যাধ এজন গৈ সেই লো-খিনি খুজি আনিলে। তাৰ পৰা ব্যাধে উৎকৃষ্ট বাণ এপাত তৈয়াৰ কৰিলে।

ইফালে বহুদিন কৃষ্ণ মৰ্ত্যধামত থকা দেখি, ব্ৰহ্মা আদি দেৱতাসকলে তেওঁক বৈকুণ্ঠলৈ যাবলৈ অনুৰোধ জনালে। কৃষ্ণই কলে, “আপোনালোক যাওকগৈ, মই সোনকালেই যোৱাৰ

ব্যৱস্থা কৰিব ধৰিছোঁ।” দেৱতাসকল নিশ্চিন্ত মনে উভটি গ’ল।

শ্ৰীকৃষ্ণই যাদৱ সন্তানসকলক লৈ প্ৰভাসৰ পাবলৈ গ’ল। তাত তেওঁলোকে নানান আনন্দ কৰিবলৈ ধৰিলে। এদিন কথাই কথাই সাত্যকিৰ লগত কৃষ্ণৰ তৰ্ক লাগিল। কৃষ্ণৰ অভিযোগ শুনি সাত্যকিৰ খং উঠিল। তেওঁ স্ৰাপান কৰিছিল আৰু কৃষ্ণক নানান গালি পাৰিছিল।

কৃতবৰ্ম্মাই তৰোৱাল লৈ সাত্যকিক কাটিবলৈ খেদি গ’ল। লগে লগে দুই পক্ষৰ প্ৰচণ্ড যুঁজ আৰম্ভ হ’ল। এজনৰ পিচত আনজনকৈ যত্নবংশৰ সকলো কোঁৱৰ মৰিল। যত্নবংশ ধ্বংস হ’ল। বলবামে যোগাসন কৰি দেহত্যাগ কৰিলে।

মনৰ দুখত শ্ৰীকৃষ্ণই বাহিবলৈ ওলাই নানান ঠাই ফুৰি গছৰ ডাল এটাত উঠি ভৰি দুখন মেলি লৰ-চৰ কৰি মহাভাৰতৰ বিচিত্ৰ বুৰঞ্জীৰ কথা ভাবিবলৈ ধৰিলে। দূৰৰ পৰা সেই জৰা ব্যাধে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ভৰিৰ বঙা বং দেখি পছ বুলি অনুমান কৰিলে। তেওঁ নিঃশব্দে লোহখণ্ডৰ পৰা তৈয়াৰ কৰা বাণপাত নিক্ষেপ কৰিলে। বাণপাতে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ভৰিত বিদ্ধিলে।

দাকক সাৰথি আহি পাণ্ডৱসকলক কলে, “প্ৰভুই আপোনা-লোকক স্মৰণ কৰিছে ; অলপো পলম নকৰি মোৰ লগতে বলাক। শ্ৰীকৃষ্ণ-বলবাম দুয়ো ভাই প্ৰভাসৰ পাবত আছে।”

পাণ্ডৱসকল সাৰথিৰ লগত তালৈ গ’ল। গৈ দেখে দুয়ো ভাই (শ্ৰীকৃষ্ণ, বলবাম) দেহত্যাগ কৰিছে। কৃষ্ণৰ দেহ

অৰ্জুনে কোলাত তুলি দুখ কৰিবলৈ ধৰিলে। অৰ্জুনে তেওঁ-
লোকৰ সংকাৰ কৰিলে।

মহাভাৰতৰ গল্প প্ৰায় শেষ হৈ আহিল। শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু
আত্মীয়সকলৰ শোকত পাণ্ডৱসকলৰ ৰাজ্য শাসন কৰিবলৈ ইচ্ছা
নোহোৱা হ'ল। যুধিষ্ঠিৰে পৰামৰ্শ কৰি সকলো কেইজনেই
মহাপ্ৰস্থান কৰিবলৈ ইচ্ছা কৰিলে। দ্ৰোণদীও তেওঁলোকৰ
লগত যাবলৈ ওলাল।

প্ৰজাসকলে দুখ কৰি তেওঁলোকৰ ৰাজ্যত থাকি ৰাজ্য শাসন
কৰিবলৈ আবেদন জনালে। যুধিষ্ঠিৰে প্ৰজাসকলক বহুতো
বুজালে। নানা প্ৰবোধ বাণীৰে সান্ত্বনা দি তেওঁলোক যোৱাকেই
ঠিক কৰিলে। পূৰ মুখে তেওঁলোকে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে।

অগ্নিদেৱ আহি তেওঁলোকৰ পথ বন্ধ কৰিলে; তেওঁ কলে,
“মোক অলপ খাদ্য-বস্তু দিয়া।” অৰ্জুনে গাণ্ডীৰ ধনু, তুণ আৰু
দিব্য অস্ত্ৰৰে অগ্নিক ঘূৰাই দিলে।

মহাভাৰত

পঞ্চ-পাণ্ডৱসকলে পুৰোহিত ধোমক নানা ধন-বস্তু দান
কৰি বিদায় দিলে। কাম, ক্ৰোধ, লোভ, মোহ সকলোকে ত্যাগ
কৰিলে। ভগবানৰ প্ৰতি বিশ্বাস ৰাখি সকলোৰে পৰা বিদায়
ললে। ৰাজ্য-ভাৰ পৰীক্ষিতৰ হাতত দি স্বৰ্গলৈ যাত্ৰা কৰিলে।

নানা বন, পৰ্বত, নদ-নদী অতিক্ৰম কৰি মেঘনাদ পৰ্বতলৈ
গ'ল। নদীৰ পাৰত, পৰ্বতৰ গুহাত বহুতো তপস্বীক লগ পালে।
তেওঁলোকৰ কিছুমানে ফলাহাৰ বা বায়ু আহাৰ কৰি তপস্বী
কৰিছে।

তাৰ পিচত পাণ্ডৱসকল তাতে দানৱসকলৰ লগত যুদ্ধত
লিপ্ত হব লগাত পৰিল। দানৱসকলক পৰাস্ত কৰি তেওঁ-
লোকে যাত্ৰা আৰম্ভ কৰিলে।

এইবাৰ তেওঁলোক উত্তৰ মুখে যাত্ৰা কৰিলে। বাটত এক

বান্ধসীয়ে তেওঁলোকৰ পথ বন্ধ কৰি দিলে। ভীমে বান্ধসীক বধ কৰি আগবাঢ়ি গ'ল।

ইয়াৰ পিচত তেওঁলোক গৈ ভদ্রকালী পৰ্বত পালে। তাৰে কালী মূৰ্ত্তিৰ নাম ভদ্রকালী। ভদ্রকালী দেৱীয়ে যুধিষ্ঠিৰক বৰ দিবলৈ খোজাত ধন্ববাজ যুধিষ্ঠিৰে কলে, “তুমি যদি সুপ্ৰসন্না হৈছা তেনেহলে এই বৰ দিয়া, যাতে তুমি কলিকালত জাগ্ৰত হৈ থকা।” দেৱীয়ে ‘তথাস্তু’ বুলি কলে।

তাৰ পিচত তেওঁলোক হৰিপৰ্বতলৈ গ'ল। তাত অতিপাত হিম পৰাত দ্ৰৌপদীয়ে শীত সহিব নোৱাৰি মৃত্যু-বৰণ কৰিলে। মৃত দেহ কোলাত লৈ তেওঁলোকে দুঃখ কৰিবলৈ ধৰিলে। ভীমে দ্ৰৌপদীৰ মৃত্যুৰ কাৰণ যুধিষ্ঠিৰক সোধাত তেওঁ কলে, “পঞ্চ-পতিৰ ভিতৰত পাৰ্থৰ প্ৰতি পাঞ্চালীৰ বেছি আকৰ্ষণ থকাৰ পাপত দ্ৰৌপদীৰ মৃত্যু হৈছে।”

তেওঁলোক তাৰ পৰা বদৰিকাশ্ৰমলৈ গ'ল। তেওঁলোকে তাত দ্ৰোণৰ পুত্ৰ অমৰ অশ্বথমাক দেখিবলৈ পালে। বহুদিনৰ পিচত তেওঁৰ লগত মিলন হোৱাত উভয়ে অশেষ আনন্দ পালে। অশ্বথমাই তেওঁলোকক তাতে থাকিবলৈ অনুৰোধ জনালে। দ্ৰৌপদীক নেদেখি তেওঁৰ কথা সোধাত বাটত মৃত্যু হোৱা বুলি জানিবলৈ পাৰিলে। তাতে কিছুদিন থাকি আকৌ যাবলৈ ধৰিলে। এইবাৰ সহদেৱৰো মৃত্যু হ'ল।

পাৰ্থ—অৰ্জুন, পাঞ্চালী—দ্ৰৌপদী।

ভীমে যুধিষ্ঠিৰক সহদেৱৰ মৃত্যুৰ কাৰণ সোধাত তেওঁ কলে, “সহদেৱে জ্যোতিষ বিদ্যাত পাৰ্গত আছিল। সেই বিদ্যাৰ বলত তেওঁ ভূত-ভৱিষ্যত সকলো কথাকেই জানিব পাৰিছিল। মই পাশা খেলত হাৰিম বুলি জানিও তেওঁ মোক সতৰ্ক কৰি নিদিলে। বাৰণাবতত আমাক পুৰি মাৰিবলৈ ষড়যন্ত্ৰ কৰাৰ কথা তেওঁ জানিও আমাক সতৰ্ক কৰি নিদিয়াত তেওঁ পাপ কৰিছে। সেই বাবেই তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল।”

তাৰপিচত তেওঁলোক গৈ চন্দ্ৰকালী পৰ্বত পালে। তাত নকুলৰ মৃত্যু হয়। শেষত গৈ নন্দীঘোষ পৰ্বত পালে। তাতে অৰ্জুনৰো মৃত্যু হ'ল। ভীমৰ প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দি যুধিষ্ঠিৰে কলে, “কৰ্ণৰ লগত যুদ্ধ হোৱাৰ সময়ত মোক দুৰ্বল হোৱা দেখিও নকুলে সাহায্য কৰিবলৈ আগবাঢ়ি অহা নাছিল, সেই বাবে তেওঁৰ পাপ হৈছিল। অৰ্জুনে মোক যিমান ভাল পাইছিল তাতকৈ বেছি ভাল পাইছিল দ্ৰৌপদীক। তেওঁ সকলোকে হয় জ্ঞান কৰিছিল বুলিয়েই অৰ্জুনৰ পাপ বাঢ়িছিল। সেই বাবেই তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল।”

তাৰ পিচত যুধিষ্ঠিৰে ভীমৰ লগত সোমেশ্বৰ পৰ্বতলৈ গ'ল। তাত মৃত্যুৰ মুখত পৰিল মহাবলী ভীমসেন। ভীমৰ মৃত্যু হোৱাত যুধিষ্ঠিৰে স্থিৰেৰে থাকিব নোৱাৰা হ'ল। মৰমৰ ভায়েক-সকল, ঘৈণীয়েক আদি সকলোৰে মৃত্যু হোৱাত তেওঁৰ শোকৰ মাত্ৰা বাঢ়িল।

ভীমৰ বীৰত্ব-কাহিনীবোৰ এটাৰ পিচত এটাকৈ তেওঁৰ চকুত ভাহি উঠিল। ভীমৰ মৃত্যুৰ কাৰণ ভাবি মনতে স্মৰণ

কৰিলে যে, ভীমৰ খোৱা-বস্ত্ৰৰ প্ৰতি বিশেষ লোভ আছিল। অতি লোভ কৰা বাবেই ভীমৰ পাপ হৈছিল। সেই বাবেই তেওঁৰো মৃত্যু হ'ল।

অকলে যুধিষ্ঠিৰে স্বৰ্গলৈ বুলি আগবাঢ়িবলৈ ধৰিলে। লাহে লাহে স্বৰ্গৰ পথ দেখা পালে। দ্বাৰপালে (দুৱাৰী) গৈ ইন্দ্ৰক খবৰ দিলে। ইন্দ্ৰই কলে, “মই গৈ তেওঁক লৈ আহিম।” কথা শুনি দুৱাৰী গ'ল। ইন্দ্ৰই ভাবিলে যুধিষ্ঠিৰক আকৌ এবাৰ পৰীক্ষা কৰা যাওক। যেনে কথা তেনে কাম। তেওঁ ব্ৰাহ্মণৰ বেশ লৈ যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰলৈ আহিল। ইফালে ধৰ্ম্মই কুকুৰৰ ৰূপ লৈ তাত ওলাল। কুকুৰে ব্ৰাহ্মণক কামুৰিবলৈ খেদি গ'ল। তাকে দেখি ব্ৰাহ্মণে লাঠিৰে কুকুৰক কোবাবলৈ ধৰিলে।

কুকুৰৰূপী ধৰ্ম্মই যুধিষ্ঠিৰক কলে, “হে পুণ্যবান ৰজা! বামুণৰ লাঠিৰ কোবত মোৰ প্ৰাণ যায়; মোক ৰক্ষা কৰা।” তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে হাতযোৰ কৰি ব্ৰাহ্মণক কুকুৰটো নামাবিবলৈ প্ৰাৰ্থনা জনালে। ব্ৰাহ্মণে কলে, “এই পুণ্যহীন কুকুৰক আজি শিক্ষা দিহে এৰিম।”

তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে কলে, “আপোনাক যদি লাগে মোৰ সঞ্চিত পুণ্যৰ আধাকে দিম, তথাপি আপুনি কুকুৰটোৰ প্ৰাণ ভিক্ষা দিয়ক।”

এইবাৰ ধৰ্ম্মই নিজৰ ৰূপ লৈ যুধিষ্ঠিৰৰ ওচৰত নিজৰ পৰিচয় দিলে। যুধিষ্ঠিৰে ধৰ্ম্মক সেৱা জনালে। ধৰ্ম্মই কলে, “বৎস! তুমি মোৰ পুত্ৰ; মোৰ ঔৰসত কুন্তীৰ গৰ্ভত তোমাৰ জন্ম হৈছিল।”

ইন্দ্ৰই ব্ৰাহ্মণৰ বেশ এৰি নিজৰ ৰূপ ধাৰণ কৰি ধৰ্ম্মৰ ওচৰত থিয় দি ব'ল। ধৰ্ম্মই কলে, “এওঁ দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ। এওঁ ৰথ লৈ তোমাক নিবলৈ আগবাঢ়ি আহিছে।”

দেৱৰাজৰ ইঙ্গিতত মাৰথিয়ে ৰথ লৈ উপস্থিত হ'ল। ইন্দ্ৰই কলে, “মহাৰাজ! খোজকাঢ়ি আহি বহুতো কষ্ট পাইছা, এতিয়া ৰথত উঠি স্বৰ্গলৈ বলা।” সকলোকেইজনেই ৰথত উঠি স্বৰ্গলৈ গতি কৰিলে।

স্বৰ্গ গৈ পোৱাৰ লগে লগে নাৰায়ণ আহি কুশল-বাৰ্তা শুধিলে। যুধিষ্ঠিৰে কলে, “পৰীক্ষিতক ৰাজ্য ভাৰ দি দ্ৰৌপদীক লগত লৈ পাঁচ ভায়ে স্বৰ্গলৈ যাত্ৰা কৰিছিলোঁ। বাটত মোৰ বাহিৰে সকলো কেইজনৰেই মৃত্যু হ'ল। তেওঁলোকৰ শোকত কাতৰ হৈ পৰিছোঁ প্ৰভু।”

নাৰায়ণে তেওঁক শ্বেতদ্বীপলৈ লৈ গ'ল। তাত গৈ দেখিবলৈ পালে যে কুৰুক্ষেত্ৰৰ যুদ্ধত নিহত হোৱা ভাই, বন্ধু, জ্ঞাতি-কুটুম্ব, গুৰু আৰু সৈন্যসকল তাতে আছে। ভীষ্ম, দ্ৰোণ, কৰ্ণ, কৃপ, কোঁৱৰৰ এশ ভায়েক, শকুনি, ভীম, অৰ্জুন, নকুল, সহদেৱ, ঘটোৎকচ, জয়দ্ৰথ, বিৰাট, উত্তৰ, অভিমন্যু, বিকৰ্ণ, কুন্তী, মাদ্ৰী, দ্ৰৌপদী, গান্ধাৰী আৰু ওঠৰ অক্ষৌহিণী সৈন্য-সামন্ত সকলোৰে আছে।

আকৌ অইন এঠাইত যুধিষ্ঠিৰে কোনোৱাই কান্দি থকা যেন শুনিবলৈ পালে। সকলোৰে যেন বিলাপ কৰি কৈছে, “অলপ পাপৰ কাৰণে আমি কষ্ট ভোগ কৰিছোঁ।”

যুধিষ্ঠিৰে কথা হে শুনিছে, কিন্তু কাকো দেখা নাই। তেওঁ নাৰায়ণক ইয়াৰ কাৰণ কি সোধাত তেওঁ কলে, “এয়া তোমাৰ নবক দৰ্শন।” যুধিষ্ঠিৰ কলে, “মই কোন পাপৰ ফলত নবক দেখা পালোঁ।”

নাৰায়ণে কলে, “ভীষ্মক মৰাৰ সময়ত শিখণ্ডীক বথত তুলি তেওঁৰ আগলৈ ছলনা কৰি নিয়া হৈছিল। অশ্বত্থমা নামৰ হাতী মৰা বাবে ‘অশ্বত্থমা হত’ বুলি কোৱাত তেওঁৰ পুত্ৰ মৰা বুলি ভাবি, সঁচা-মিছাৰ প্ৰমাণ লবলৈ তোমাৰ (সত্যবাদী যুধিষ্ঠিৰ) ওচৰলৈ গৈ সোধিছিল। তেতিয়া তুমি ‘অশ্বত্থমা হত’ এইখিনি ডাঙৰকৈ কৈছা আৰু ‘ইতি গজ’ (এইটো হাতী বুলি) সৰুকৈ কৈছা। গতিকে তেওঁক এই কথাৰাৰ নুশুনাকৈ কোৱা বাবে তোমাৰ পাপ হৈছে। সেই পাপৰ কাৰণে তুমি নবক দেখা পাবলগীয়া হ’ল।” তেতিয়া যুধিষ্ঠিৰে শ্ৰীকৃষ্ণ ভগবানৰ ভৱিত পৰি স্তব কৰিবলৈ ধৰিলে।

যি চন্দ্ৰতাপৰ তলত বহি বজা জন্মেজয়ে মহাভাৰতৰ কাহিনী শুনিলে, সেই কাহিনী শেষ হোৱাৰ লগে লগে ক’লা বঙৰ চন্দ্ৰতাপখনে বগা বং ধাৰণ কৰিলে।

মহাভাৰতৰ পুণ্য কাহিনীবোৰ মন দি পঢ়িলে বা শ্ৰৱণ কৰিলে পাপৰ পৰা মুক্তি লাভ কৰিব পাৰি। মহাভাৰতৰ গল্প, শ্লোক আদি পঢ়িলে মৃত্যুৰ পিচত স্বৰ্গলাভ কৰিব পাৰি।

[অন্ত]